

**AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A NEMZETKÖZI
JOGI VONATKOZÁSOK TÜKRÉBEN**

A SZOVJETUNIÓ FELELŐSSÉGE

HMV - 956

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
I. Biztonságpolitika az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban 1945 és 1956 között.....	5
II. Forradalomelméletek a forradalom fogalmának értelmezéséhez	8
III. A nemzetközi jog néhány fontos eleme a Szovjetunió felelősségének elemzéséhez.....	11
IV. A Szovjetunió felelőssége 1956-ban a nemzetközi jogi vonatkozások tükrében	16
V. A történelmi felelősség és a sortűzek	35
Összegzés	38
Bibliográfia.....	41
Mellékletek.....	43
Képek és térképek jegyzéke	44

Bevezető

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc történetét sokan sokféleképpen vizsgálták már. Számos monográfia, tanulmány, forrásgyűjtemény született, s legtöbbször az eseménytörténet, a politikatörténet, a hadtörténet, s újabban a szociológia oldaláról közelítettek a témához. Az utóbbi időkben fontos területe lett a forradalommal foglalkozó magyar tudományos kutatásnak az *oral history* műfajának művelése is.

A magyar történelem ezen epizódja iránt azonban nemcsak ezek a tudományterületek érdeklődnek, hiszen az '56-os forradalom rendkívül nagy jelentőséggel bír a világpolitika számára is. A szövevényes nemzetközi kapcsolatok, amelyek sok esetben egymásra hatva alakítják a koncepciókat, terveket, doktrínákat, a politikusok lépéseit, a XX. századi egyetemes történelem egyik leginkább kutatott területe.

Az 1945 utáni egyetemes és magyar történelem bővelkedik nemzetközi egyezményekben, jogi epizódokban, kétoldalú szerződésekben, amelyek meghatározzák egy-egy állam működését, mozgásterét.

Az 1956-os forradalom eszméi és hősei csak a Kádár-rendszer letűnésével nyerték vissza megbecsülésüket. A forradalom azonban, minden törekvés ellenére is, még ma sincs az őt megillető helyén a magyar történelemben. A társadalom keveset tud róla, a megtorlásokról pedig alig hallott.

Dolgozatom legfőbb célja felhívni a figyelmet erre a mulasztásra, hiszen a szovjet intervenció nem csak azzal járt, hogy a forradalom elbukott és az új bábkormány embertelen megtorlásokba kezdett. A legsúlyosabb következmények az 1956-ot követő esztendőkből jelentkeztek, s a mai napig éreztetik hatásukat. A magyar társadalomtól, a viszonylagos jólétért cserébe, a Kádár-rendszer elvárta, hogy ne gondolkodjon, 1956 emlékének ápolását pedig egyenesen megtiltotta.

A Szovjetunió és a magyar politikai vezetés felelőssége elválaszthatatlan egymástól, cselekedeteikért pusztán erkölcsi szempontból is jogosan éri őket vád a magyar társadalom részéről. A világ történelme folyamán kialakult etikai szabályok azonban esetlegesek, nem mindenhol ugyanúgy érvényesülnek, hiszen számos eltérő társadalmi berendezkedés létezik.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nemzetközi jogi vonatkozásai kevésbé tárgyalt területe a magyar történelemnek. Épp ezért döntöttem úgy, hogy a Szovjetunió felelősségét a nemzetközi szerződések tükrében kívánom bemutatni, ezek

ugyanis pontosan előírják azt a magatartási formát, amely minden esetben követelmény egy nemzetközi szerződésben részt vevő állam számára.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc rendkívül összetett problémakör, így az előzmények egészen az 1945-ös évig visszanyúlnak. Ennek megfelelően a bevezető után bemutatom az Egyesült Államok és a Szovjetunió 1945 utáni biztonságpolitikai céljait. A szovjet érdekszférából való kitörésre nem a magyar forradalom volt az első kísérlet, ám mégis a magyar nép volt az első, amely felvette a harcot a világ legnagyobb hadseregével. Ez a harc lett az első törés, amely megrengette a Szovjet Birodalmat. Hogy az október 23-ai tüntetésre éppen a lengyelekkel való szolidaritás okán került sor, ez az évszázados magyar - lengyel barátság összetartó erejét bizonyítja. A második és harmadik fejezetekben a történelem folyamán kialakult forradalomelméletekről és néhány nemzetközi jogi fogalomról, elvről teszek említést, előkészítve ezzel a következő fejezetet, amelyben kilenc többoldalú nemzetközi szerződésen, egy kétoldalú szerződésen és egy állami nyilatkozaton keresztül mutatom be a Szovjetunió felelősségét. Az ötödik fejezetben a sortüzek jellemzőit ismertetem néhány példával kiegészítve, hogy világosan látszódjék, a sortüzek vezénylői között nemcsak a magyar karhatalmi egységeket találjuk, hanem a szovjet parancsnokokat is. Végül összegzem azokat az általános, nemzetközi szerződésekre jellemző elveket, amelyeket a Szovjetunió 1956-os intervenciójával megsértett, majd pedig a fegyveres beavatkozás hosszabb távú következményeit elemzem a magyar társadalomra vetítve.

A Szent Korona-tan, a magyar állam íratlan, történelmi alkotmánya nem ismer el fölötte álló személyt. A Szent Korona tagjai egyenlők, senki közülük nem uralkodhat a másikon, tehát tilt minden diktatúrát. Az ellenállási jog ugyanakkor lehetővé teszi a tagok számára, hogy az alkotmányosságon túllépő önkényuralommal szemben föllépjenek. 1956-ban ez történt, amikor az emberek kivonultak az utcákra, hogy a legnagyobb értéket, a szabadságot vívják ki maguk és utódaik számára. A Szent Korona-tant, létezése óta soha semmikor egyetlen országgyűlés sem helyezte hatályon kívül, így ez a magyar közjog folytonosságának legfőbb bizonyítékának tekinthető. Hogy a Szovjetunió számára a sorozatos szerződésszegés összeegyeztethető volt vállalt kötelezettségeivel, ez csak azzal a „forradalmi törvényességgel” magyarázható, amelyre fennállása alatt mindig hivatkozott.

I. Biztonságpolitika az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban 1945 és 1956 között

A politikai szóhasználatban a biztonság terminológia a XX. század második felében jelent meg. A két világháború következményei ugyanis megmutatták, hogy pusztán a védelem nem elegendő, a hangsúlyt a prevencióra kell helyezni, azon belül is a „béke megőrzésére”.¹

A II. világháború után az amerikai külpolitika és biztonságpolitika a kommunizmus feltartóztatására irányult. Ezt fejezték ki a politikai nyilatkozatok, a gazdasági akciók, az Európával való katonai tömörülés (Churchill Fultoni beszéde - 1946, Truman-elv - feltartóztatás - 1947, Marshall-terv - 1947, Észak-atlanti Szerződés Szervezete - 1949).²

A Truman követő Eisenhower-adminisztráció áttért a feltartóztatás olcsóbb változatára: a nukleáris arzenált és a légierőt fejlesztették jobban. A nukleáris fölény elrettentette a szovjet agresszort. Az Új Arculatnak (*New Look*) elnevezett új politikát Dulles külügyminiszter 1953 elején jelentette be. A feltartóztatás ilyen passzív politikájával azonban Dulles nem volt elégedett, így 1953-ban kifejtette vízióját a „felszabadítási elméletről”, amely azonban sohasem vált az Egyesült Államok hivatalos doktrínájává, csak a propaganda szintjén használták fel. „Csak azzal tudjuk megszüntetni ezt a világot uraló szörnyű veszélyt, ha ébren tartjuk a felszabadítás reményét... Azonban mindezt oly módon lehet és kell véghezvinnünk, hogy ne provokáljunk világháborút (general war), vagy ne provokáljunk ki felkelést, amelyet véres erőszakkal fojtanának el...”.³

A „*rab nemzetek felszabadítója*” jelszó az Egyesült Államok részéről 1956 októberéig rendszeresen megjelent a legmagasabb szintű politikai megnyilatkozásokban, s ezeket a Szabad Európa Rádió, és az Amerika Hangja azonnal továbbította a szovjet csatlós országokba. Ezzel sokáig azt az illúziót keltették, hogy az amerikai külpolitika nagyon fontosnak tartja a kelet-közép-európai népek függetlenségének helyreállítását. Az amerikai reálpolitikát azonban a Szovjetunióval való mindenféle konfrontálódás elkerülése jellemezte.⁴ Az amerikai vezetésnek ugyanis semmiféle terve nem volt a csatlós országok felszabadítására. Ezt bizonyítja a Nemzetbiztonsági Tanács 1953-ban meghozott határozata is. Egy másik dokumentum, amely 1956 júliusában készült, már arról is szól, hogy az időközben javuló

¹ Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 2011. 11-12. o

² Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 2011. 97. o.

³ Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 2011. 104-105.

⁴ Békés Csaba Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. 1956-os Intézet, 2006. 56.o.

kelet - nyugati viszony miatt rövidtávon nincs esély arra, hogy a csatlós országokban visszaállítsák a függetlenséget.⁵

Az első világháborús rendezés következtében Szovjet-Oroszország nagy területvesztéseket könyvelhetett el magának, de az újabb háború után a Szovjetunió pozíciója és nemzetközi súlya soha nem látott módon megemelkedett. A szovjet külpolitika a hagyományokhoz igazodott, fő célja a II. világháború után: minél nagyobb biztonság megteremtése minél nagyobb területek bekebelezésével. Amíg a német szövetség tartott, Kelet-Közép-Európa nem volt olyan fontos a Szovjetuniónak, csak Bulgária tekintetében, hiszen a térség ekkor potenciális német élettérnek számított. A szovjetek elleni támadás azonban mindent megváltoztatott, figyelmük ekkor fokozatosan Kelet-Közép-Európa felé fordult. 1944 januárjában a *Majszkij-féle memorandum* már kidolgozott egy koncepciót. Emellett Sztálin külpolitikáját óvatosság, mérsékletesség is jellemezte, mert nem akarta megsérteni a nyugati hatalmak érdekszféráit. Ezért nem segített a görög kommunistáknak, Jugoszlávia területi igényeit sem támogatta Olaszországgal és Ausztriával szemben, s nem nyújtott segítő kezet a kínai polgárháborúban Maónak sem.⁶

A szovjet álláspont 1945 után az volt, hogy „soha többé háborút”, ez pedig megegyezett Sztálin azon elképzelésével, hogy egy pufferzónát kell kiépíteni a védelem érdekében a nyugati határon.⁷

Moszkvában Sztálin halála után a külpolitikában és a belpolitikában is jelentős szemléletváltás következett be. Újra hajlandók voltak tárgyalni a nyugati hatalmakkal, s ez lehetővé tette, hogy lezáruljon pl. a koreai háború. A szovjet külpolitika ekkor négy alapelve támaszkodott: 1) békülékenyebb politika folytatása annak érdekében, hogy a nyugati hatalmakat megosszák, s így megakadályozzák az NSZK újrafelfegyverzését; 2) expanziós törekvéseik középpontjába ekkor kerülnek a gyarmatbirodalmak helyén létrejött új államok; 3) az 1948-ban megbomlott szovjet szocialista egység helyreállítása; 4) a stabilitás fenntartása a kelet-közép-európai szocialista országokkal.⁸ Az 1953 és 1956 közötti évek a kelet - nyugati viszonyban arról szóltak, hogy fokozatosan, s kölcsönösen fel-és elismerték, a harmadik világháború elkerülése érdekében kénytelenek együtt élni, s egymást elviselni. Ennek a szuperhatalmi kooperációnak az alapja az 1945-ben létrejött európai *status quo* volt, amely lényegében a Szovjetunió kelet-közép-európai hódításainak elismerését jelentette. A közép-

⁵ Békés Csaba: Szuperhatalmi politika a hidegháborúban 1945-1962. Magyar Tudomány, 2008. / 3. 295.

⁶ Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. 1956-os Intézet, 2006. 26-28. o.

⁷ Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 2011. 98.o.

⁸ Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 2011. 38-41. o.

hatósugarú, és az interkontinentális rakéták fejlesztésében az ötvenes évek közepén szovjet előny mutatkozott, a *Szputnyik* 1957-es fellövése pedig egy csapásra eloszlatta azt a mítoszt, hogy az Egyesült Államok sérthetetlen. A logikus következtetést a szovjet vezetők vonták le korábban.⁹ A hidegháborús nyomáson enyhíteni kellett ahhoz, hogy a politikai célokból bármi is megvalósuljon, Hruscsov ezért meghirdette az ún. enyhülési politikát. Célja ezzel az volt, hogy felszámolja a nemzetközileg elszigetelődött szovjet tábor külkapcsolatait, s főleg hogy javítson ezeken a nyugati hatalmakkal. John Foster Dulles amerikai külügyminiszter felfogásával szemben, amely a „*tömeges megtorlás elrettentő erejére*” épített, egyre inkább teret kapott az a nézet, miszerint a két hatalmi tömb közötti párbeszéddel kiépíthető egy olyan biztonsági rendszer, amely mindkét félnek megfelel. A „*békés egymás mellett élés*” politikájával Hruscsov a szovjet tömb létezését akarta elfogadtatni.¹⁰

A hidegháborús enyhülést, a párbeszéd kezdetét jelezte az 1955-ös osztrák államszerződés aláírása. 1955 májusában Molotov és Raab osztrák kereszténydemokrata politikus Moszkvában kialakították a megegyezés elveit: Ausztria semlegességét a négy nagyhatalom garantálja, a szovjet csapatok 90 napon belül elhagyják az ország területét, s Ausztria vállalja, hogy nem csatlakozik egyik katonai tömbhöz sem. Ausztria így Finnország után már a második olyan állam lett, amellyel a „jószomszédi” viszonyt a Szovjetunió a semlegessége alapján tartotta fenn. Az osztrák államszerződést 1955. május 15-én Bécsben Molotov szovjet, Dulles amerikai, McMillan brit és Pinay francia külügyminiszterek írták alá. Az osztrák államszerződés megteremtette az alkalmat arra is, hogy Magyarország ENSZ tagállammá váljon (1955. december 14-től).¹¹

⁹ Békés Csaba: Szuperhatalmi politika a hidegháborúban 1945-1962. Magyar Tudomány, 2008. / 3. 294-295.

¹⁰ Johancsik János: Magyarország külpolitikája 1918-1999. L'Harmattan, 2010. 236-238. o.

¹¹ Johancsik János: Magyarország külpolitikája 1918-1999. L'Harmattan, 2010. 241-242. o.

II. Forradalomelméletek a forradalom fogalmának értelmezéséhez

A forradalmat jelentő *revolutio* szót eredetileg csillagászati szakszóként használták, amely Kopernikusz révén terjedt el a természettudományokban. A tudományos használatban megtartotta pontos latin jelentését, azaz az égitestek szabályos, törvényszerűen forgó mozgására utalt. Pontos fordítása Polübiosz *anakükloszisz* szavának is, amely ugyancsak a csillagászból származott, de a politika területén metaforikusan használták. Politikai fogalomként a XVII. században jelent meg, amikor 1660-ban, a csonka parlament megdöntése után a monarchiát helyreállították.¹²

A forradalom mindig egy összetett folyamat, amely során a társadalom központi kormányzata elveszíti irányítását a fennhatósága alatt álló terület és népesség fölött. Különböző csoportok azért kezdenek harcolni, hogy megszerezzék a központi hatalmat. A harc lehet tartós polgárháború, gyors államcsíny vagy nagyobb szabású gerillaháború. A forradalom három fő aspektusa, az állam összeomlása, a központi hatalomért vívott harc és az új intézmények létrehozása, szorosan összefügg egymással, s általában következetes sorrendben érvényesül.¹³

A történelem folyamán a forradalomelméletek többek között arra keresték a választ, hogy miért kerül sor bizonyos időközönként forradalmakra, s ezek közül melyek tekinthetők „igazi” forradalomnak. Platón¹⁴ szerint minden kormányzat ugyanazon a folyamaton megy keresztül, s az arisztokrácia végül átadja a helyét a demokráciának, az pedig a zsarnokságnak. Arisztotelész¹⁵ véleménye az volt, hogy nincs két egyforma kormányzat, de az események oksági összefüggései rendre megismétlődnek. Az ókortól az XVIII. századig a filozófusok már arról gondolkodtak, hogy mikor igazolható egy forradalom és mikor nem. Titus Livius, aki a rómaiak történetét úgy írta meg, hogy az erényes rómaiak harcát mutatta be a zsarnok Tarquinius királyok fölött, hosszú időre meghatározta a forradalomról szóló vitát. Polübiosz¹⁶ szerint a forradalom mindig a dolgok helyes kerékvágásba való visszazökkenése, mely szerint a zsarnokság olyan korcs és gonosz kormányzati rendszer, amelyet csak

¹² Hannah Arendt: A forradalom. Európa, 1991. 55.o.

¹³ Politikai filozófiák enciklopédiája. Kossuth Könyvkiadó, 1995. 140.o.

¹⁴ Platón, görög filozófus, i.e. 427-347: elméletet dolgozott ki arról, milyen lenne a tökéletes állam (Az állam)

¹⁵ Arisztotelész, görög filozófus, i.e.384-322, Platón tanítványa, a logika tudományának megteremtője, elvetette Platón idea tanát, a valóság lényegét nem az eszmékben, hanem magukban a dolgokban kereste.

¹⁶ Polübiosz, görög történetíró, i.e. 200-120, a III. makedón háború idején túszként került Rómába, így megírta Róma történetét, az első egyetemes történeti művet, amelyben arra kereste a választ, hogyan hódíthatta meg Róma az egész civilizált világot. (22,23,24 In: Castiglione László: Az ókor nagyjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 188, 204, 262.o.)

forradalommal lehet megdönteni. Az XVII. században Locke úgy gondolta, hogy a királyoknak nemcsak Istennel, hanem az alattvalóikkal szemben is kötelezettségeik vannak, s mindenféle lázadás igazolható, ha a királyok ezeket nem teljesítik. Az angolok dicsőséges forradalma és az amerikaiak függetlenségi háborúja polübioszi értelemben vett forradalmak voltak, hiszen helyreállították a helyes politikai rendet, amit a zsarnok megsértett. Később a francia forradalomban a forradalom jelentése újabb jelentéssel gazdagodott. A francia vezetők az *ancien régime* ellen keltek fel, s végül korszakalkotó társadalmi és politikai intézményeket hoztak létre. 1789 óta ezért a forradalom már nemcsak a zsarnokság ellentétét jelentette, hanem egy teljesen új társadalmi berendezkedés megvalósítását is.¹⁷

A XIX. század két nagy hatású filozófusa, Marx és Tocqueville teljesen különbözőképpen gondolkodtak a forradalomról. Marx szerint „a forradalom a változás szükségzerű eszköze, csak ilyen változás vezethet nagyobb szabadsághoz”, ez tehát az az eszme, mely szerint „a forradalmak progresszívak és jótékony hatásúak”. Tocqueville, aki nem filozófus, hanem köztisztviselő volt, óvatosabban fogalmazott, s arra hívta fel a figyelmet, hogy a forradalom inkább erősíti, mint gyengíti egy állam hatalmát. A századfordulón akadtak olyan filozófusok is – Durkheim, Gustave Le Bon, Freud –, akik úgy vélték, hogy a forradalmi tömegek viselkedése irracionális, ezt pedig a tehetetlenség és az elégedetlenség érzése váltja ki, s szívesen sorakoznak fel egy követhető vezér mögé. Weber szerint a politika története nem más, mint az egyre nagyobb racionalításra, a bürokratikus intézmények kiépítésére való törekvés, valamint az új társadalmi víziókkal fellépő, karizmatikus vezetők időnkénti fellépése.¹⁸

Az 1917-ben Oroszországban végbemenő folyamatok után új elméletek születtek (pl. természettörténeti elmélet), de azt még ekkor sem tudták megmondani, miért törnek ki a forradalmak. A második világháború, mint minden más területen, itt is változásokat hozott, annál is inkább, mivel ekkor valóságos forradalmi hullám indult el a világban. A forradalmak létrejöttét magyarázták a modernizációval, a magasabb műveltséggel, a gyorsabb kommunikációs lehetőségekkel. Huntington szerint a modernizáció azzal is együtt járt, hogy az emberekben megnőtt a politikában való részvétel igénye, s amikor éppen a politikai jogaikat tagadták meg tőlük, akkor tört ki forradalom. Skocpol arra hívta fel a figyelmet, hogy eltérő berendezkedésű államok másként reagálnak a nemzetközi konfliktusokra.¹⁹ Hannah Arendt szerint „forradalomról csak ott beszélhetünk, ahol a változás új kezdetként

¹⁷ Politikai filozófiák enciklopédiája. Kossuth Könyvkiadó, 1995. 141.o.

¹⁸ Politikai filozófiák enciklopédiája. Kossuth Könyvkiadó, 1995. 142.o.

¹⁹ Politikai filozófiák enciklopédiája. Kossuth Könyvkiadó, 1995. 143.o.

értelmezhető, ahol erőszakot egy egészen új állam létrehozásáért alkalmaznak, s ahol az elnyomás alóli felszabadulás legalább célnak tekinti a szabadság elérését.²⁰

Az 1956-os forradalom azon forradalmak közé tartozik, amelyek a kommunista diktatúrák elleni lázadásnak tekinthetők. A magyar forradalom véleményem szerint polübioszi értelemben vett forradalom volt, hiszen sokrétű követeléseiken túl az 1945 és 1947 közötti demokratikus rendhez szerettek volna visszatérni, legfőbb ellenségüknek pedig a zsarnoki szerepben tetszelgő Rákosi Mátyást tekintették.

²⁰ Hannah Arendt i.m., 45.o.

III. A nemzetközi jog néhány fontos eleme a Szovjetunió felelősségének elemzéséhez

A nemzetközi jog az erőszak formális szabályozásától annak teljes tilalmának kimondásáig hosszú fejlődésen ment keresztül a történelem folyamán. Elvileg minden államok közötti erőszak nemzetközi jogba ütköző cselekmény, ám a valóságban mégis léteznek fegyveres konfliktusok, sőt a hidegháborús években a nagyhatalmi befolyás megőrzése érdekében visszatérő motívumként szerepelt a beavatkozás.²¹

A nemzetközi jog az államok által alkotott normákat és szabályokat jelenti. Feladata, hogy elsősorban az államok számára kötelező magatartási szabályokat hozzon létre. Nemzetközi jogi viszonylatban az állam szuverén, s az államok egyenlők. Kötelezettségeik és jogaik ugyanazok tekintet nélkül területük nagyságára, lakosaik számára, társadalmi fejlettségükre, katonai erejükre.²² Az I. világháború előtt az egyén jogai igencsak korlátozott védelmet élveztek, mert a nemzetközi jog kizárólagos alanyai az államok voltak. A két világháború között a Nemzetek Szövetsége már igyekezett korlátozni a háborúindítás jogát, a II. világháború után pedig az ENSZ Alapokmánya rögzítette az erőszak tilalmát, valamint az emberi jogok tiszteletben tartását. A többoldalú nemzetközi jogi szabályok nagy része szerződéses formában született meg.²³

A nemzetközi jog (a nemzetközi közjog egyik ága) legismertebb forrása a nemzetközi szerződés. Létrejöhét államok között, nemzetközi szervezetek, vagy állam és nemzetközi szervezet között. A szerződés minden esetben írásos megállapodást jelent, amelyben a felek magukra nézve nemzetközi jogi jogokat és kötelezettségeket állapítanak meg. A szerződések lehetnek kétoldalúak vagy többoldalúak, a csatlakozás lehetőségét illetően nyílt vagy zárt, a kötelezettségvállalás időtartama szerint pedig határozott vagy határozatlan időre szóló.²⁴ A nemzetközi közjogban *pacta sunt servanda* elve egy olyan római eredetű jogelv, amely több mint kétezer éves követelményeket tükröz. Minden szerződésre és a szerződésben résztvevő félre vonatkozik, azaz „Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket, és a szerződést jóhiszeműen kell teljesíteniük.” A szerződések a nemzetközi közösség „törvényhozását” jelentik, mert megszabják a közösség létezésének és érintkezésének kereteit. Kifejezik a nemzetközi közösség értékválasztásait, megszabják a béke feltételeit, rendezik a

²¹ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 291.o.

²² Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 23.o.

²³ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 29.o.

²⁴ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 55.o.

konfliktusokat.²⁵ Ha a szerződésszegés kétoldalú egyezmény vonatkozásában merül fel, a vétlen megszüntetheti a szerződést. Többoldalú egyezménynél a sértett állam és a szerződésszegő között szünetelhet a szerződéses jogviszony.²⁶

Konfliktus államok között számos ok miatt keletkezhet. A hidegháborús konfliktusok legfőbb okozója a Kelet és a Nyugat politikai érdekei és biztonsági igényei voltak.²⁷

A fegyveres konfliktusok joga négy alapelvet ismer. Az emberiség elve az emberi magatartás olyan minimumszintje, amely alá nem lehet süllyedni (*Martensz-klauszula*). A katonai szükségesség elve azt jelenti, hogy a hadviselők saját katonai céljaik elérése érdekében tevékenykednek. A megkülönböztetés elve szerint a hadviselő feleknek kötelességük különbséget tenni a támadható személyek és objektumok, illetve a nem támadható személyek és objektumok között. Az arányosság elvének feladata az, hogy biztosítsa a katonai és humanitárius érdekek közötti egyensúly meglétét.²⁸

Az államok közötti viták erőszakos úton való megoldása egyidős az államok létrejöttével, szabályozása pedig a nemzetközi jog egyik központi kérdése. Az első eszmerendszer, amely a háború szabályozását tűzte ki célul, az igazságos háború elmélete volt. Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás és Hugo Grotius eszméi szerint háborút csak uralkodói felügyelet alatt lehetett indítani, igazságos cél megvalósítása érdekében, s végső eszközként. A vestfáliai béke (1648) után ez a gondolatrendszer feledésbe merült, s onnantól kezdve a háború a nemzetközi politikai konfliktusok megoldásának egyik fő és legitim eszköze lett.²⁹ A XX. századra végül elterjedt az a nézet, hogy a nemzetközi konfliktusokat békés úton kellene rendezni. A történelem folyamán elsőként az 1928-ban elfogadott Briand-Kellog paktum ítélte el a háború alkalmazását (*Általános szerződés a háború igénybevételéről történő lemondásról*). A paktumot a nemzetközi közösség szinte egésze ratifikálta (63 államból 59), a második világháború után pedig a Nürnbergi és a Tokiói Katonai Törvényszék is megerősítette, hogy az agresszív háborút és a nemzetközi szerződésekbe ütköző háborút, béke elleni bűncselekmények címen, nemzetközi jogi bűncselekménnyé nyilvánítja. A II. világháború tömegpusztításai világossá tették, hogy egy újabb világméretű háború az emberiség elpusztításával fenyegetne, ezért az új világrend központi szabálya az államok közötti erőszak tilalma lett.³⁰ Az ENSZ Közgyűlés 1970-ben elfogadott egy határozatot Az

²⁵ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 66-67.o.

²⁶ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 95-96.o.

²⁷ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 293.o.

²⁸ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 341-346.o.

²⁹ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 269.o.

³⁰ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 270-271.o.

államok közötti baráti kapcsolatokról. Ez megerősítette, hogy az erőszak tilalma a nemzetközi jog egyik alapelve. Egy másik határozat 1974-ben *Az agresszió definíciójáról* rendelkezett. Az 1. cikkely szerint agressziónak minősül a „fegyveres erő alkalmazása valamely állam részéről egy másik állam szuverenitása, területi épsége és politikai függetlensége ellen...” Agresszió az invázió, a katonai megszállás, más állam területének annektálása, bombázása, a kikötők, partvonalak fegyveres blokádja, „ha az állam fegyveres erői másik állam területén államközi megállapodás alapján jogszerűen tartózkodnak, de a csapatokat a megállapodás rendelkezéseivel ellentétesen használják fel, vagy a megállapodásban megjelölt időszakon túl maradnak.”³¹

Emberi jogoknak tekintjük azon jogokat, amelyek az embereket emberi mivoltukból következően illetik meg, megsértésük pedig szükségszerűen az emberi méltóság sérelmével jár.³² A modern alkotmányosságnak alapvető követelménye az emberi jogok védelme, lehetőleg írott alkotmány formájában. A második világháború előtt és alatt elkövetett számtalan tömeges emberi jogsértés a nemzetközi emberi jogvédelem újragondolását eredményezte. Már nem lehetett az alapvető emberi jogokat kizárólag az állam belső joghatósága alá tartozó ügynek tekinteni. 1941 januárjában Roosevelttel amerikai elnök kongresszusi beszédében négy alapszabadságot említett meg: szólásszabadság, vallásszabadság, a szükségtől és a félelemtől mentes élet. Ezeket az alapelveket később az *Atlanti Charta* is megerősítette. Az *ENSZ Alapokmányának* és az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* elfogadása az emberi jogok védelmét illetően nagy előrelépést jelentett. Mindennek ellenére a hidegháborús időszakban a nyugati és a keleti blokk között kialakult ideológiai szembenállás nehezítette az emberi jogok általános rendszerének kialakítását. Míg a nyugati országok a polgári és a politikai jogokra helyezték a hangsúlyt, addig a keleti tömbben ezeket háttérbe szorították, s inkább a gazdasági, szociális és kulturális jogokat támogatták. A szocialista államok a polgári és politikai jogok figyelmen kívül hagyásával súlyosan megsértették az emberi jogokat.³³

A nemzetközi jog megszállt területnek tekinti azt a területet, amely a „hadviselő állam területéből az ellenségeskedések eredményeképpen a másik fél tényleges ellenőrzése alá kerül.” A megszállás ténybeli helyzetet jelöl, mely során az egyik hadviselő fél a másik hadviselő fél területe fölött nyer hatalmat. Eszerint Magyarország esetében 1945 után jogi értelemben megszállásról kell beszélnünk. Hogy a magyar lakosság a német uralom

³¹ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 272-273.o.

³² Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 191.o.

³³ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 192-194.o.

összeomlását felszabadulásként élte-e meg 1945-ben vagy sem, az már egy szubjektív megközelítés.³⁴

Az ENSZ Alapokmányának 51. cikkelye elismeri az államok önvédelemhez való jogát. „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során fogantatosított rendszabályaikat azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.”³⁵

Az államok szuverén egyenlőségének elvéből következik, hogy az államok belső joghatóságába tartozó ügyekbe más államok nem avatkozhatnak bele. Beavatkozásnak minősül, ha egy állam egy másik állam politikai, gazdasági vagy kulturális ügyeibe szól bele, vagy külpolitikájának irányvonalát határozza meg. Ezt még az ENSZ Alapokmány 2/7. cikkelye is tiltja.³⁶ „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely Állam belső joghatóságának körébe tartoznak...”³⁷

Az államfelelősség a nemzetközi jog egyik alapvető intézménye. Mindez az államok nemzetközi jogalanyiságából fakad, valamint abból, hogy az államok a nemzetközi kötelezettségek legfőbb hordozóinak tekinthetők. Fennállásához több tényező együttállása szükséges: két vagy több állam között fennálló nemzetközi kötelezettség, az államnak betudható magatartás cselekvés vagy mulasztás formájában, és a nemzetközi jogsértés.³⁸

Hagyományosan a nemzetközi jogi felelősség azt jelenti, hogy „a jogsértés sajátos, új jogviszonyt hoz létre, mely kizárólag a jogot sértő és a jogaiban sértett állam között jön létre és ennek értelmében az előbbi köteles az utóbbinak a jogsértést jóvátenni.” A felelősség nemcsak helyreállítási kötelezettséget jelent, hanem magában foglalja azt is, hogy a sértett szankciókat alkalmazhat a jogsértővel szemben, ha az megtagadja a helyreállítási

³⁴ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 283.o.

³⁵ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 274.o.

³⁶ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 289.o

³⁷ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések, II. 1945-1982. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 23.o.

³⁸ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 435-437.o.

kötelezettséget. A nemzetközi jogi felelősség három elemből tevődik össze: magából a jogsértésből, e jogsértés felróhatóságából valamely nemzetközi alanyak, a jogsértés helyreállításának kötelezettségéből, és annak elmulasztása esetén a szankcióból.³⁹

A nemzetközi jog megszegője lehet állam, nemzetközi szervezet és egyén. Az utóbbi kettő felelőssége ritkán fordul elő. Az államnak felróható cselekményeket általában az államigazgatási szervek vagy fegyveres erő tagjai követik el, mert az állam, mint politikai, jogi, földrajzi fogalom nemzetközi jogsértést nem követhet el. Békeidőben a fegyveres erő tagjai miatti felelősség akkor merül fel, ha egy állam fegyveres ereje idegen állam területén állomásozik.⁴⁰ Az állam felelőssége alapvetően objektív felelősség, a felróhatóság alapja pedig az a jogi kapocs, amely egy államot és annak szerveit összekapcsolja. Támadó háború mögött az állam hadviselő szándéka áll, így ez feltételezi az állam vétkességét. Ugyancsak vétkességet tételez fel az ún. nyilvánvaló igazságtalanság elkövetése is.⁴¹

A hagyományos jogfelfogás a felelősséget kétoldalú jogviszonyként képzei el. A nemzetközi jog megsértése kétoldalú felelősségi jogviszonyt hoz létre az alábbi esetekben: a) bilaterális szerződés megszegése során; b) nemzetközi bírósági döntés megsértése esetén; c) többoldalú nemzetközi jogszabály megsértése során.⁴²

A Szovjetunió és Magyarország között 1956-ban kétoldalú felelősségi jogviszony jött létre.

³⁹ Nagy Károly: Nemzetközi jog. Püski, Budapest, 2009. 515.o.

⁴⁰ Nagy Károly: Nemzetközi jog. Püski, Budapest, 2009. 518-521.o.

⁴¹ Nagy Károly: Nemzetközi jog. Püski, Budapest, 2009. 528.o.

⁴² Nagy Károly: Nemzetközi jog. Püski, Budapest, 2009. 516.o.

IV. A Szovjetunió felelőssége 1956-ban a nemzetközi jogi vonatkozások tükrében

Az a törekvés, hogy a háborús pusztításokat megfékezzék, nem a modern korban merült fel először. Már Cyrus perzsa király megtiltotta katonáinak, amikor i.e. 538-ban elfoglalták Babilont, hogy a szentélyeket kifosszák. Az ókori Rómában háború idején tilos volt mérget használni, Indiában pedig a sebesült vagy alvó embereket megölni.⁴³ Hugo Grotius,⁴⁴ a nemzetközi jog atyja a rabszolgatartó társadalmakkal egyetértve munkájában még úgy ír, hogy háborúban az ellenséggel bármit meg lehet tenni, a foglyot meg szabad ölni, „mellőzésük viszont emelkedett lelkültre vall és a jó szándékú emberek szemében nagyobb dicséretre méltó.” Ugyanakkor nemzetközi jogba ütköző cselekedetnek minősíti a nők meggyalázását. Jean-Jacques Rousseau⁴⁵ *Társadalmi szerződés* c. munkájában úgy ír, hogy „A háború nem egyének, hanem államok közti viszonyt jelent...”, majd így folytatja: „Az igazságos uralkodó még a háború folyamán is csak az államvagyonot foglalja le, viszont kíméli a magánosok személyét és vagyonát...”. A svájci származású Emeric de Vattel⁴⁶ szerint „mihelyt az ellenfelet lefegyverezték és az megadta magát, senkinek sincs joga életét kioltani.”⁴⁷ Az újkorban a solferino-i ütközet volt az az esemény, amelynek hatására felmerült, hogy a háborúzó felek között nemzetközi szerződések megkötése szükséges, amelyekben biztosítják a megfelelő orvosi ellátást a katonák számára. Henry Dunant⁴⁸ *Un Souvenir de Solferino* c. munkájában azt a javaslatot tette, hogy már békeidőben alakuljon minden országban segélyszervezet a katonák ellátására, valamint az államok kössenek nemzetközi szerződéseket, amelyek e segélyszolgálatok működési alapjául szolgálnak. Ezek után az első genfi egyezmény (1864) határozta el, hogy létrehozzák a *Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságát*. Ez az egyezmény lett a fegyveres összecsapások áldozatainak védelméről szóló ún. genfi jog kiindulási pontja.⁴⁹ Az 1863-ban kiadott Lieber-kódex is befolyásolta a későbbi nemzetközi jogalkotást. Az amerikai polgárháború kitörésekor felvetődött az a kérdés, hogy az északi és a déli államok milyen szabályok alapján harcoljanak

⁴³Dr. Herczeg Géza: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 16-17.o.

⁴⁴Hugo Grotius (1583-1645), művének címe: *De Jure Belli ac Pacis*, 1625. Angol fordítását elkészítette: Francis W. Kelsey: *On the Law of War and Peace*, Oxford, Clarendon Press, 1925.

⁴⁵J.J. Rousseau (1712-1778)

⁴⁶Emeric de Vattel (1714-1767)

⁴⁷Dr. Herczeg Géza: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 20-24.o.

⁴⁸Henri Dunant (1828-1910)

⁴⁹Dr. Herczeg Géza: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 26-27. o.

egymás ellen. A Francis Lieber harvardi jogászprofesszor által kidolgozott Lieber-kódex elsősorban államközi háborúkra vonatkozó szabályokat tartalmazott, de az utolsó fejezete a polgárháborúkról is rendelkezett.⁵⁰ Az 1868-as szentpétervári deklaráció kimondta, hogy „az egyedüli jogos cél, amelyet az államok a háborúban maguk elé tűzhetnek, az ellenség katonai erejének megtörése”. Ez a deklaráció készítette elő az utat az 1899. évi hágai konferencia számára, ahol a történelemben először hoztak jogszabályokat a szárazföldi háború szabályairól.⁵¹ A 1907. évi hágai konferencia megerősítette és kibővítette az 1899. évi jogalkotást, s számos egyezményt alkotott.⁵² 1907-ben a IV. egyezmény mellékleteként pedig elfogadták a szárazföldi hadviselés szabályait. Ez *Martensz-klauszula* néven vált ismertté: „Addig is, amíg a háború törvényeiről kimerítőbb törvénykönyv lesz alkotható, a lakosság és hadviselők azoknak a nemzetközi jogi elveknek az oltalma és tilalma alatt maradnak, amelyek a civilizált nemzetek között megállapított szokásokból, a humanitás törvényeiből és a közlelkiismeret követelményeiből folynak.” A háborús bűnösök felelősségre vonásakor 1907 óta mindig megjelenik a Martensz-klauszulára való hivatkozás. A II. Miklós cár javaslatára összehívott első és második hágai konferenciákon (1899, 1907) tehát rögzítették a jogszabályokat a szárazföldi és a tengeri hadviselés tekintetében. A fegyverkorlátozási szándék, amely valódi oka volt a konferenciáknak, nagy problémaként jelentkezett.⁵³ Az 1907-es hágai egyezmény ma is hatályos szerződés, amely minden államot köt, így része a magyar jogrendnek is.⁵⁴ A IV. egyezmény meghatározza azt is, hogy kik tekinthetők hadifoglyoknak: „1. cikk - A háborúra vonatkozó törvények, jogok és kötelességek nem csupán a hadseregére érvényesek, hanem a néphadra (milíciára) és az önkéntes csapattestekre is irányadók, ha ezek a következő feltételeknek megfelelnek: 1. ha élükön olyan személy áll, aki alárendeltjeiért felelős; 2. ha meghatározott, megkülönböztetett jelvényt viselnek, amely messziről felismerhető; 3. ha fegyvereiket nyíltan viselik; 4. ha a hadműveleteikben a háború törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodnak. Azokban az országokban, ahol a hadsereg vagy annak egy része néphadból (milíciából) vagy önkéntes csapattestekből áll, a hadsereg elnevezés ezekre is vonatkozik. 2. cikk - Valamely meg nem szállott terület lakosságát, amely az ellenség közeledtével önként ragad fegyvert, hogy szembeszálljon a benyomuló

⁵⁰ Kovács Péter: Nemzetközi jog. Osiris, Budapest, 2011. 568.o.

⁵¹ Kovács Péter: Nemzetközi jog. Osiris, Budapest, 2011. 37-38.o.

⁵² I. egyezmény a nemzetközi viszályok békés elintézéséről, II. egyezmény a szerződéses követelések behajtása végett igénybe vett fegyveres erő alkalmazásának korlátozásáról, III. egyezmény az ellenségeskedések megkezdéséről, IV. egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, V. egyezmény a semleges hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről a szárazföldi háborúban

⁵³ Kovács Péter: Nemzetközi jog. Osiris, Budapest, 2011. 569.o.

⁵⁴ Kovács Péter: Nemzetközi jog. Osiris, Budapest, 2011. 491.o.

csapatokkal, és amelynek nem volt ideje az 1. cikknek megfelelően szervezkedni, hadviselő félnek kell tekinteni, ha fegyvereiket nyíltan viselik, és ha a háború törvényeit és szokásait tiszteletben tartják. 3. cikk - A hadviselő felek fegyveres ereje harcoló és nem harcoló állományú egyénekből állhat. Úgy amazoknak, mint ezeknek joguk van arra, hogy az ellenség, ha őket elfogja, úgy bánják velük, mint a hadifoglyokkal.”⁵⁵ A 1907-es hágai egyezmény szabályzatának II. fejezete ezen túlmenően azt is kimondja, hogy a hadifoglyokkal emberségesen kell bánni, személyes tulajdonukat nem lehet elvenni, a hadifoglyok internálhatók, de elzárni őket csak megkerülhetetlen biztonsági szempontok alapján lehet.⁵⁶

Az 1907-es hágai egyezmény IV. egyezménye alapján az 1956-os magyar forradalomban részt vevők hadviselő félnek tekinthetők, akiket pedig a Szovjetunió az események után elhurcolt, hadifoglyoknak. A Szovjetunió azzal, hogy elhurcolásuk után nem megfelelő módon bánt velük, s az itthon maradt résztvevőkkel szemben pedig utasítására a magyar kormány súlyos megtorlásokat hajtott végre, megszegte ezt az egyezményt.

A XX. századi hadviselés szabályait (*jus in bello*) az ún. genfi és hágai jogok határozzák meg. A genfi jog a háború áldozatainak védelmére koncentrál, míg a hágai arra, hogy a hadműveletek során milyen elveket kell szem előtt tartani.⁵⁷

Aristide Briand 1927-ben egy örök barátsági szerződésre tett javaslatot az Egyesült Államoknak. Célja egy olyan szövetségi hálózat kiépítése volt, amely fenntartja az első világháború után kialakult európai *status quo*-t. Kellog amerikai külügyminiszter azonban még tovább ment: egy olyan általános nyilatkozatot tervezett, amely elveti a háborút, mint a nemzeti politika eszközét. 1928-ban így született meg a Briand - Kellog paktum Párizsban. 1929-ben az aláíró államok mellett (Német Birodalom, Egyesült Államok, Belga Királyság, Francia Köztársaság, Nagy-Britannia, India, Olaszország, Japán, Lengyel Köztársaság, Csehszlovák Köztársaság) még 59 állam írta alá, köztük Magyarország és a Szovjetunió is. „1. cikk – A Magas Szerződő Felek népeik nevében ünnepélyesen kijelentik, hogy a háborúnak a nemzetközi viszályok elintézése céljából való igénybevételét elítélik, s egymáshoz való viszonyukban erről, mint a nemzeti politika eszközéről lemondanak. 2. cikk - ...a közöttük esetleg felmerülő bármely természetű vagy eredetű vitáknak vagy nézeteltéréseknek megoldását vagy rendezését mindenkor csak békés úton szabad keresni.” Amikor a szovjetek is csatlakoztak ehhez a szerződéshez, kikötötték, hogy a háború

⁵⁵ Dr. Herczeg Géza: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 198., 54.o.

⁵⁶ Dr. Herczeg Géza: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 51.o.

⁵⁷ Kovács Péter: Nemzetközi jog. Osiris, Budapest, 2011. 570.o.

fogalomba minden háború beletartozik, azaz a nemzeti felszabadító mozgalmak elfojtását célzó háború is, továbbá az intervenció, a blokád, a megszállás.⁵⁸ Ezek alapján elmondható, hogy a Szovjetunió már akkor megszegte ezt a nemzetközi szerződést, amikor 1945-ben számos kelet-közép-európai országot megszállt. Ez még akkor is igaz, ha a második világháború alatti és közvetlenül utána keletkezett egyezmények kijelölték számára azt a területet, ahol ő befolyását gyakorolhatta. 1956-ban éppen a magyar nemzet felszabadító harcába avatkozott bele intervenciójával, megsértve e szerződést, amelyben számos állam lemondott a háború igénybevételéről, mint a konfliktusok lehetséges rendezési módjáról.

Franklin D. Rooseveltt és Winston Churchill 1941. augusztus 14-én az *Atlanti Charta*-ban többek között a következőket fektették le: „tisztelőben tartják minden nép jogát arra, hogy megválassza azt a kormányformát, amely alatt élni akar...” Ehhez a szerződéshez, amely az amerikai és a brit politika közös alapelveinek meghatározására tett kísérletet, 1941 szeptemberében csatlakozott a Szovjetunió is. Szeptember 24-ei nyilatkozatában kimondta, „Ebből az elvből kiindulva [ti. a nemzetek szuverenitásának és egyenjogúságának elvéből – N.G.Y.] a Szovjetunió védelmezi minden nép jogát az állami függetlenségre és országa területi sérthetlenségére, jogát olyan társadalmi rendszer megteremtésére és olyan kormányzási forma megválasztására, amelyet az célszerűnek és szükségesnek tart, abból a célból, hogy országa gazdasági és kulturális felvirágzását biztosítsa.”⁵⁹ Mivel az Atlanti Charta a második világháború közepén keletkezett, a német agresszió volt az a körülmény, amely egységbe kovácsolta a Charta szerzőit. A Szovjetunió csatlakozásával önmagára nézve is vállalta a Chartában foglaltakat, s minthogy ezt 1941 után senki nem helyezte hatályon kívül, sőt 1945-ben beépült az ENSZ Alapokmányába, a Szovjetunió ezt az egyezményt is felrúgta, amikor 1956-ban a Kádár-féle bábkormányt állította Magyarország élére, azt ugyanis senki nem választotta meg, legfőképpen nem szabad és demokratikus választások útján.

A Szövetséges hatalmak vezetői, Rooseveltt, Churchill és Sztálin 1945. február 4-11 között tartották a második világháború legjelentősebb értekezletét a Krím-félszigeten, Jaltában. Itt határozták el, hogy létrehozzák az Egyesült Nemzetek Szervezetét, s más fontos pontok mellett kidolgozták a *Nyilatkozat a felszabadított Európáról* c. tervezetet. „Európában a rend helyreállítását és a nemzeti gazdasági élet újjáépítését olyan módon kell elérni, amely a felszabadított népeknek lehetővé teszi, hogy a náciizmus és a fasizmus utolsó maradványait is megsemmisítsék és maguk választotta demokratikus intézményeket teremtsenek maguknak.

⁵⁸ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések I. 1918-1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 273-276.o.

⁵⁹ Halmosy I. 1966. 516-520.o.

Az Atlanti Charta ama alapelvének megfelelően, hogy minden népnek joga van arra, hogy megválassza azt a kormányformát, amely alatt élni akar, vissza kell állítani mindazoknak a népeknek szuverén jogait és önkormányzatát, amely népeket ettől a támadó nemzetek erőszakkal megfosztottak.” „...a három kormány...együttesen támogatni fogja a felszabadított európai államoknak...népeit abban, hogy a) megteremtsék országuk belső békéjének feltételeit; b) hogy szükségintézkedéseket foganatosítsanak az ínséget szenvedő lakosság megsegítésére; c) hogy a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat alakítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának; d) hogy elősegítsék ilyen választások megtartását mindenütt, ahol ez szükségesnek mutatkozik.” „A jelen nyilatkozatunkkal újból hitet teszünk az Atlanti Charta elvei mellett...”⁶⁰ A kiragadott idézetek kellőképpen mutatják, hogy a három nagyhatalom mit vállalt Jaltában Európa megsegítése érdekében. A Szovjetunió az Atlanti Chartát és a Jaltai nyilatkozat V. pontját (Nyilatkozat a felszabadított Európáról) 1945 után több ízben és nemcsak Magyarország ellenében sértette meg. Minthogy azonban kijelölt témám az 1956-os forradalom és szabadságharc, a szerződések figyelmen kívül hagyásának más momentumairól itt nem beszélek. 1956. november 4-én, Szolnokon a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Kádár János vezetésével a Szovjetunió utasítására alakult meg annak ellenére, hogy már létezett egy legitim magyar kormány Nagy Imre vezetésével. A Kádár-féle bábkormány nem szabad választások útján jött létre, így törvénytelenül lépett annak a kormánynak a helyére, amely egyébként soha nem mondott le, sem 1956-ban, sem azután.

A Szövetségesek az *Egyesült Nemzetek Szervezete* létrehozásáról a jaltai értekezleten állapodtak meg. A Biztonsági Tanács öt állandó tagja, a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Kína az alapokmány végleges kidolgozására 1945. április 25. és június 26. között San Francisco-ba hívta össze azt a konferenciát, amelynek végén ötven állam írta alá az *ENSZ Alapokmányát*. Attól az elhatározástól vezérelve, hogy a jövő nemzedékét megmentik a háború borzalmaitól, a Célok és elvek c. I. fejezet 2. cikkének 3. 4. és 7. pontjában a következőket fektették le: „A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.” „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló

⁶⁰ Halmosy I. 1966. 591-592.o.

erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.” „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely Állam belső joghatóságának körébe tartoznak...”⁶¹ Azzal, hogy a Szovjetunió 1956-ban erőszakkal avatkozott be Magyarországon, veszélyeztette a nemzetközi békét és biztonságot, a forradalom leverésekor igazságtalanul járt el a magyar harcosokkal szemben, a magyar állam belső ügyeibe avatkozott bele, így módon az ENSZ Alapokmányának fentebb ismertetett pontjait is megszegte. A forradalom leverése után a magyar politika alakulását még jobban befolyásolta.

A háborús bűncselekmények miatti nemzetközi felelősségre vonás először az I. világháború végén vetődött fel. A versailles-i békeszerződés 227. cikke értelmében Németország köteles volt kiadni a listán szereplő személyeket az antant hatalmaknak abból a célból, hogy azok ellen eljárást folytassanak. A listát vezető II. Vilmos császár Hollandiában talált menedékre, de mivel a hollandok nem adták ki, eljárást senki ellen sem folytattak. A II. világháború után azonban már másképp történt.⁶² Az utolsó években az antifasiszta koalíció vezetői arról állapodtak meg, hogy a háborús bűnösöket felelősségre fogják vonni. Ezt első ízben 1943-ban a moszkvai háromhatalmi nyilatkozatban fejtették ki, a főbűnösök felelősségre vonására pedig az 1945. augusztus 8-i londoni egyezményben⁶³ felállították a *Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéket*. Hasonló eljárás keretében, a japán főbűnösöket a *Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszéken* ítélték el. E két törvényszék ítélkezési gyakorlata mérföldkövet jelentett a nemzetközi büntetőjogi felelősségről szóló vitákban. Vádkonstrukciójuk három pillérre épült: béke elleni bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények, háborús bűncselekmények. Béke elleni bűncselekménynek számított az agresszív háború előkészítése és kirobbantása, s hivatkoztak a Briand - Kellogg paktumra. Az emberiség elleni bűncselekmény fogalmának megalkotásának köszönhetően a zsidósággal szemben elkövetett bűnöket egységes egészként lehetett megítélni. A háborús bűncselekmények viszonylatában a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék kimondta, hogy a hágai és a genfi hadijogi egyezmények a nemzetközi szokásjog részét képezik, így minden állammal szembeállíthatók. A *nullum crimen sine lege* elve, azaz hogy nincs bűncselekmény törvény nélkül, így tehát nem sérült. A Törvényszék kimondta továbbá, hogy nem mentesül a felelősség alól az, aki parancsra teljesített, valamint a kormányzat sem. A nürnbergi elvek érvényesek és a Törvényszék által kiszabott ítéletek akkor is igazságosak, ha

⁶¹ Halmosy II. 1985. 19-22.o.

⁶² Nagy Károly: Nemzetközi jog. Püski, Budapest, 2009. 653.o.

⁶³ Egyezmény az európai tengelyhatalmak háborús főbűnöseinek üldözéséről és megbüntetéséről

a szövetségesek által elkövetett bűncselekmények miatt senkit nem vontak felelősségre. Nem történt felelősségre vonás a katyń-i mészárlásért, a magyarországi „zabálásért”, Kelet-Poroszország vagy Budapest elfoglalásakor a szovjet Vörös Hadsereg által elkövetett tömeges nemi erőszakért, vagy a *malenkij robot* embertelen alkalmazásáért.⁶⁴ A londoni szerződés melléklete tartalmazta a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék *Szabályzatát*, amely meghatározta, milyen háborús bűncselekmények vonják maguk után a felelősségre vonást.⁶⁵ A bíróság szabályzatának 6. cikkelye meghatározza a bűncselekmények jellegét. Három fő bűntettet nevez meg: béke elleni bűntett, háborús bűntett és emberiség elleni bűntett. A lenini - sztálini rendszer mindhárom bűncselekményt számos esetben elkövette. A béke elleni bűntetteket a 6.a cikkelyben határozták meg a következőképpen: „támadó háború, vagy szerződések, biztosítékok vagy nemzetközi megállapodások megszegésével kapcsolatos háború, vagy valami olyan összehangolt tervben vagy összeesküvésben való részvétel, amely az említett bűncselekmények közül valamelyiknek az elkövetésére irányul”. A sztálini rendszer elkövette ezt a bűncselekményt, amikor 1939. augusztus 23-án Németországgal aláírták a Molotov - Ribbentrop paktumot Lengyelország felosztásáról, 1939. november 30-án, amikor megtámadta Finnországot és 1950. június 25-én, amikor szovjet támogatással Észak-Korea megtámadta Dél-Koreát.⁶⁶ A Szovjetunió béke elleni bűntettét követett el Magyarország ellen akkor, amikor megszegte az 1947-es párizsi békeszerződés azon pontját, amelynek 21. cikkelye így rendelkezik a Szövetséges haderők visszavonásáról: „a szerződés életbelépését követően minden szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországból vissza kell vonni, mindazonáltal a Szovjetuniónak fennmarad a joga magyar területen oly fegyveres erő tartására, amelyre szükség lehet ahhoz, hogy a Szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa.”⁶⁷ Ez a pont valóban azt jelenti, hogy a Szovjetunió tarthat csapatokat Magyarországon, de a csapatok milyenségéről is rendelkezik, amikor előírja, hogy csak olyan fegyveres erőkről van szó, amelyekre szükség lehet ahhoz, hogy a Szovjetunió kapcsolatot tudjon tartani az ausztriai megszállási övezetben lévő csapataival. Ezt a békeszerződést a Szovjetunió nem 1956-ban, hanem már a II. világháborút követő években megszegte azzal, hogy a szükségesnél sokkal több katonát állomásoztatott Magyarországon, s ezzel nyilvánvaló célja az volt, hogy felügyelje a magyar politikai élet alakulását, s abba aktívan beleszóljon. 1956-ban, az intervencióval magának a

⁶⁴ Kovács Péter: Nemzetközi jog. Osiris, Budapest, 2011. 360.o.

⁶⁵ Nagy Károly: Nemzetközi jog. Püski, Budapest, 2009. 654.o.

⁶⁶ A kommunizmus fekete könyve. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2000. 12-13. o.

⁶⁷ Halmosy II. 1985. 84.o.

békének e szerződésben lefektetett tényét szegte meg, s amíg szovjet csapatok Magyarországon állomásoztak (1991 nyara), addig a békeszerződés megszegése folyamatosan fennállt.

A 6.b cikkely a háborús bűntetteket határozza meg, mégpedig úgy, hogy „hadi törvények és szokások megsértése. Ez a törvénysértés a meghódított területeken élő polgári lakosság legyilkolását, kényszermunkára vagy bármilyen más célra való elhurcolását, a vele való rossz bánásmódot foglalja magában,...városok és falvak oktalan lerombolását vagy mindenféle katonailag indokolatlan pusztítást...”. A sztálini rendszer számos háborús bűntettet hajtott végre: 1940-ben a legyilkolták a lengyel katonatiszteket, százezreket hurcoltak a Gulágra, a szovjet katonák tömegesen megerőszakolták a megszállt országok nőit.⁶⁸ 1956-ban a Magyarországra érkező szovjet csapatok ennek a törvénynek a megsértésével háborús bűntetteket hajtottak végre, hiszen a fegyvertelen, különben védett státuszú polgári lakossággal szemben is harcoltak, százakat hurcoltak el a Szovjetunióba, s nem kímélték sem a főváros, sem a vidék történelmi épületeit, emlékeit.

Az „emberiség elleni bűntett” kifejezés először 1915. május 18-án jelent meg abban a nyilatkozatban,⁶⁹ amelyet Oroszország, Nagy-Britannia és Franciaország adott ki az örményeket legyilkoló Törökország ellen. A Nürnbergi Törvényszéken ez a 6.c cikkelyben a következőképpen jelenik meg: „Gyilkosság, kivégzés, rabszolgasorba döntés, elhurcolás és a háború előtt vagy alatt mindenféle polgári lakosság ellen elkövetett bármiféle embertelen cselekedet...”⁷⁰ Magyarországon 1956-ban és az azt követő megtorlások ideje alatt a Szovjetunió teljes mértékben kimerítette az emberiség elleni bűntett fogalmát.

A Nürnbergi Törvényszék Szabályzatának 7. és 8. cikkelye a következőket tartalmazza: „...az államfők és kormánytagok sem mentesülnek a felelősségre vonás alól...” és „...az elkövetőt nem mentesíti a felelősség alól az a tény, hogy kormánya vagy előljárója parancsára cselekedett.”⁷¹ Ennek alapján az egész szovjet vezetést terheli a felelősség,

⁶⁸ A kommunizmus fekete könyve. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2000. 13. o.

⁶⁹ „Ebben a hónapban, Örményországban a törökök és a kurdok az örmény lakosság tömeges lemészárlását hajtották végre a török hatóságok nyilvánvaló hozzájárulásával, sőt több esetben közvetlen irányításával. Április közepén örményeket gyilkoltak meg Erzurum, Bitlisz, Mus, Szaszun, Zejtun körzetekben és Kilikia teljes területén, Van környékén több száz falu lakosságát megölték, Van városának örmény negyedét megszállták a kurdok. Ezalatt a török kormány Konstantinápolyban elfogott és elmondhatatlan kínoknak tett ki békés örmény polgárokat. Ezeket az újabb bűncselekményeket figyelembe véve, melyeket Törökországban az emberiség és a civilizáció ellen követtek el, Oroszország, Franciaország és Anglia szövetséges kormányai ezennel hivatalosan értesítik a Felsőleges Portát, hogy ezekért a bűnökért a török kormány valamennyi tagját és a mészárlásokban bűnrészes helyi képviselőket teszik felelőssé.” In: Nikolaj Hovhanniszján: Az örmény genocídium. Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesülete, Budapest, 2007. 71.o.

⁷⁰ A kommunizmus fekete könyve. Nagyvilág kiadó, Budapest, 2000. 14. o.

⁷¹ Sebők János: Az ítélet napja. Nürnberg, 1946, Népszabadság könyvek, 2006. 30-32.o.

függetlenül attól, hogy ki-ki hogyan vélekedett akár az első, akár a második szovjet intervencióról az SZKP Elnökségi üléseinek vitái közben 1956. október 23. és november eleje között.

1948. február 18-án Moszkvában létrejött az első magyar-szovjet barátsági, együttműködési és segélynyújtási szerződés. Ez a megállapodás szervesen illeszkedett a többi népi demokratikus állammal kötött barátsági szerződések sorába, amelyek a szovjetek és a szocialista államok, illetve külön-külön a szocialista államok között kötöttek meg.⁷² A szerződések közül, amelyeket a Szovjetunió 1956-os intervenciójával megszegett, ez volt az egyetlen bilaterális, azaz kétoldalú egyezmény. Azzal, hogy a magyar forradalmat fegyverrel fojtották vérbe, s később a megtorlási akciókat is irányították, megsértették az 5. cikkelyt, miszerint „A Magas Szerződő Felek megerősítik elhatározásukat, amely szerint a barátság és az együttműködés szellemében fognak eljárni Magyarország és a Szovjetunió közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok további fejlesztése és megszilárdítása érdekében; kölcsönösen tiszteletben tartván függetlenségüknek, állami szuverenitásuknak és a másik állam belső ügyeibe való be nem avatkozásnak az elvét.”⁷³ A barátsági egyezmény megkötése alkalmából, 1948. február 18-án a két aláíró, Molotov és Dinnyés Lajos is beszédet mondott. Dinnyés Lajos szerint „Most van a magyar népnek első ízben történelmi alkalma egy olyan nagyhatalommal, a Szovjetunióval összefogni, amely önzetlenül és hátsó gondolatok nélkül segíti biztosítani békéjét és függetlenségét.”⁷⁴ Abban Dinnyés Lajosnak igazat adhatunk, hogy a magyar politikai vezetés történelmében nem fordult elő, hogy egy olyan nagy birodalom, mint a Szovjetunió, szárnyai alá vette volna Magyarországot. A német uralom alól való „felszabadítás” azonban sokkal inkább megfelel az Оккупация, azaz megszállás szónak, hiszen a Szovjet Birodalomnak nem a felszabadítás állt szándékában, hanem a számára sokkal kedvezőbb politikai és gazdasági függés kiépítése, a mindennapi társadalmi életbe való beavatkozás, mondhatni a gyarmatosítás. A szerződés másik jóváhagyója, Molotov ennek ellenére kijelentette, hogy „E szerződés népeink tartós közeledését és szoros együttműködését szolgálja, függetlenségük és nemzeti szuverenitásuk kölcsönös megbecsülése alapján.”⁷⁵

Az ENSZ Alapokmánya határozottan megszüntette az államok háborúindítási jogát, ennek ellenére 1949-ben a humanitárius jogon belül nagyon fontos intézkedések

⁷² Halmosy II. 1985. 140.o.

⁷³ Halmosy II. 1985. 143.o.

⁷⁴ Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. Dokumentumok. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma, 1968. 258.o.

⁷⁵ Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. Dokumentumok. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma, 1968. 257.o.

meghozatalára került sor, amelyek jelentősen kibővítették a háború áldozatainak védelmére vonatkozó nemzetközi jogszabályokat. 1949. augusztus 12-én négy egyezményt írtak alá: I. a hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról; II. a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javításáról; III. a hadifoglyokkal való bánásmódról; IV. a polgári lakosság háború idején való védelméről. A négy egyezmény közös jellemzője, hogy az emberiesség elvének alkalmazását minél szélesebb körben próbálja érvényesíteni, megerősítve az 1864-es I. genfi egyezményt.⁷⁶

Témám szempontjából a *IV. Genfi egyezménynek* van nagyobb jelentősége. Az I./3. cikkely olyan általános rendelkezéseket tartalmaz, amelyeket minden félnek kötelessége betartani fegyveres konfliktus kialakulása esetén: „1. Azokat a személyeket, akik az ellenségeskedésekben nem vesznek közvetlenül részt, ideértve a fegyveres erőknek azokat a tagjait, akik letették a fegyvert és azokat a személyeket, akik betegség, sebesülés, elfogatás miatt vagy más ok következtében harcképtelenné váltak, minden körülmények között, fajon, színen, valláson, hiten, nemén, születésen vagy vagynon, valamint más hasonló ismervén alapuló bármely hátrányos megkülönböztetés nélkül emberséges bánásmódban kell részesíteni. Ebből a célból mindenkor és mindenütt tilos a fent említett személyek tekintetében: a) az élet és a testi épség elleni merénylet, különösen bármely formában megnyilvánuló emberölés, csonkítás, kegyetlen bánásmód, kínzás; b) túszok szedése; c) az emberi méltóság megsértése, különösen a megalázó és lealacsonyító bánásmód; d) a szabályszerűen megalakított és a művelt népek részéről elengedhetetlennek elismert igazságszolgáltatási biztosítékok alapján működő bíróság által előzetesen meghozott ítélet nélkül kiszabott büntetés és annak végrehajtása.”⁷⁷ A Szovjetunió már a forradalmi események alatt sem tartotta be ezt a rendelkezést, a megtorlások idején pedig különösen embertelen bánásmódban részesítette azokat, akik a szabad, független, demokratikus Magyarországért harcoltak. A vélt bűnösökkel való bánásmódjuk megalázó és kegyetlen volt. A sortüzek⁷⁸ a bizonyítékai annak, hogy sok esetben szabályos eljárás alatt hozott ítéletek nélkül végeztek a felkelőkkel és a forradalomban ténylegesen részt nem vevő polgári lakossággal. Az I/27. cikkely a védett személyekkel⁷⁹ való bánásmódról rendelkezik. „A

⁷⁶ Dr. Herczeg Géza: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 61-62.o.

⁷⁷ Nemzetközi jogi olvasókönyv: Dokumentumok, szemelvények. Szerk.: Nagy Boldizsár, Jeney Péter, Osiris, Budapest, 2002. 800-801.o.

⁷⁸ Lásd a VI. fejezetet és a Sortüzek Magyarországon- 1956 térképet.

⁷⁹ Védett személynek minősülnek a sebesültek, betegek, hajótöröttek, egészségügyi - és egyházi személy tagjai, hadifoglyok, a megszállt terület polgári lakossága. In: Herczeg Géza, 1981. 65.o.

védett személyeknek minden körülmények között joguk van arra, hogy személyüket, becsületüket, családi jogaikat, vallási meggyőződésüket és gyakorlatukat, életmódjukat és szokásaikat tiszteletben tarthassák. Mindenkor emberséges bánásmódban kell őket részesíteni, és meg kell őket védeni minden erőszakkal vagy megfélemlítéssel, sértéssel vagy nyilvános kíváncsisággal szemben. A nőket különösen védelemben kell részesíteni minden becsületük ellen irányuló támadással, különösen az erőszakos közöszlélssel, a prostitúcióra való kényszerítéssel vagy szemérmüket sértő minden cselekménnyel szemben.”⁸⁰ Az 1956-os intervenció következtében a magyar társadalomban szinte nem volt olyan család, amely valamilyen formában ne lett volna érintett a forradalmi eseményekben és az azt követő súlyos megtorlásokban. A nők számos alkalommal estek áldozatul a Szovjet Hadsereg katonáinak, a polgári lakosság ellen pedig a sok esetben provokálás útján kialakult sortüzeket, karöltve a magyar hatóságokkal, azért követték el, hogy elrettentsék őket a további megmozdulásoktól.

A megtorlások folyamán, hogy a bűnösnek vélt személyekből hamis vallomásokat csikarjanak ki, a legkülönbébb eszközöket alkalmazták, pedig ezt a genfi IV. egyezmény I. fejezetének 31. cikkelye tiltja, minthogy „A védett személyekkel szemben semmiféle testi vagy erkölcsi kényszerszerű nem szabad alkalmazni, különösen abból a célból, hogy tőlük vagy harmadik személyektől információkat kapjanak.”⁸¹ A IV. egyezmény I/33. cikkelye tilt mindenféle csoportos büntetést, a megtorló intézkedéseket, a 42. cikkely pedig a védett személy elhurcolásának szabályozásáról rendelkezik. „Egyetlen védett személyt sem szabad olyan cselekményekért büntetni, amelyet nem személyesen követett el. A csoportos büntetések éppúgy, mint minden megfélemlítő vagy terrorintézkedés tilos. A fosztogatás tilos. A védett személyekkel vagy javaikkal szemben megtorló intézkedés alkalmazása tilos.” „Védett személyek felügyelet alá vételét (internálását) vagy számukra kényszerszerű tartózkodóhely kijelölését csak akkor lehet elrendelni, ha azt a fogva tartó Hatalomnak a biztonsági érdekei feltétlenül szükségessé teszik.”⁸²

Az 1949. augusztus 12-én kötött *genfi egyezményeket kiegészítő és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló kiegészítő jegyzőkönyv 6. cikkelye* ugyancsak megmutatja, hogy a Szovjetunió utasítására végzett megtorlások idején szabálytalanul és igazságtalanul járt el a magyar bíróság, ugyanis „A bűnösnek talált

⁸⁰ Nemzetközi jogi olvasókönyv: Dokumentumok, szemelvények. Szerk.: Nagy Boldizsár, Jeney Péter, Osiris, Budapest, 2002. 805.o.

⁸¹ Nemzetközi jogi olvasókönyv: Dokumentumok, szemelvények. Szerk.: Nagy Boldizsár, Jeney Péter, Osiris, Budapest, 2002. 806.o

⁸² Nemzetközi jogi olvasókönyv: Dokumentumok, szemelvények. Szerk.: Nagy Boldizsár, Jeney Péter, Osiris, Budapest, 2002. 808.o

személyekkel szemben ítéletet hozni és a büntetést végrehajtani csak a függetlenségéről és pártatlanságáról alapvető garanciákkal rendelkező bíróság döntése alapján szabad.”⁸³ Ugyanennek a jegyzőkönyvnek a 16. cikkelye intézkedik a *Kulturális javak és kegyhelyek védelméről*: „Fegyveres konfliktusok esetében a kulturális javak védelméről szóló 1954. május 14-i hágai egyezmény rendelkezéseinek fenntartásai mellett minden ellenséges cselekmény tilos történelmi műemlékek, műalkotások vagy kegyhelyek ellen, melyek a népek kulturális vagy szellemi örökségét képezik.”⁸⁴ 1956-ban a történelmi emlékeiről híres magyar főváros olyan mértékű pusztulást szenvedett, hogy a forradalom után számos helyen újjáépítéseket kellett kezdeményezni. Budapest középületei, történelmi emlékei, de a vidéki emlékművek, templomok sokasága szintén áldozatul esett a szovjet fegyvereknek.

Annak érdekében, hogy a kelet - nyugati viszony valóban olyan mértékű enyhülést mutasson, ahogyan azt a szovjet vezetés akarta, amikor Hruscsov hatalomra került, olyan lépéssel kellett előállnia, amely ezt a szándékot egyértelműen meg is mutatta. Ezért 1955 áprilisában Moszkvába hívta Julius Raab osztrák kancellárt. A tárgyalások eredményeképpen a Szovjetunió először vonult ki az általa megszállt kelet-közép-európai térség egyik országából, Ausztriából, az osztrák semlegességért cserébe. Miután Sztálin 1952-es terve Németország semlegesítésére vonatkozóan nem sikerült, az új politikai vezetés egy másik négyhatalmi megszállás alatt lévő, de még nem teljesen kettészakított országban akarta elérni, hogy birodalma előterében egy semleges zóna jöjjön létre.⁸⁵ 1955. május 15-én Ausztria így szuverén állam lett, s a négy megszállási övezet megszűnt. Ausztriában a szovjet zónát biztosító román és magyar utánpótlási vonalak ezzel érvényüket veszítették. Ennek értelmében Magyarországról és Romániából a szovjet csapatokat ki kellett volna vonni. A szovjetek azonban mindenképpen biztosítani akarták magukat a kelet-közép-európai térségben, s ennek Magyarország is fontos eleme volt. Hogy jogalapjuk továbbra is fennmaradjon, egy nappal az osztrák államszerződés aláírása előtt létrehozták a Varsói Szerződést (1955. május 14.).⁸⁶ A *Varsói Szerződés* 5. cikkelye kimondja „A Szerződő Felek megállapodtak abban, hogy megalakítják azon fegyveres erőiknek egyesített parancsnokságát, amelyeket a Felek megegyezése szerint az együttesen megállapított elvek alapján működő parancsnokság

⁸³ Nemzetközi jogi olvasókönyv: Dokumentumok, szemelvények. Szerk.: Nagy Boldizsár, Jeney Péter, Osiris, Budapest, 2002. 829.o.

⁸⁴ Nemzetközi jogi olvasókönyv: Dokumentumok, szemelvények. Szerk.: Nagy Boldizsár, Jeney Péter, Osiris, Budapest, 2002. 832.o.

⁸⁵ A neutrális zóna gondolatát leginkább az NSZK remilitarizálásától való félelem táplálta. Az 1954-es párizsi szerződés (Nyugat-európai Unió) ugyanis lehetővé tette, hogy az NSZK csatlakozzon az Észak-atlanti Szerződéshez.

⁸⁶ Fischer Ferenc: A kétpólusú világ, 1945-1989. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007. 136-139. o.

vezénylete alá helyeznek. Védelmi képességük megerősítésére szükséges egyéb összeegyeztetett intézkedéseket is tesznek, hogy megvédelmezzék népeik békés munkáját, biztosítsák határaik és területük sértetlenségét és az esetleges támadással szembeni védelmét.”⁸⁷ Magyarországon 1947 és 1955 között a szovjet „visszamaradt erők” a folyamatos utánpótlás lebonyolítására alkalmas út - és vasútvonalakat biztosították négy hadosztálynyi erővel. Szombathelyen a 17. gépesített hadosztály, Veszprémben egy repülőhadosztály, Debrecenben egy repülő-bombázó hadosztály állomásozott, s mindezek a Badeni székhelyű Központi Hadseregcsoporthoz voltak alárendelve. A jugoszláviai kapcsolatok megromlása után Rákosi erősítést kért. 1949 őszén így a 2. gépesített hadosztályt Romániából Magyarországra irányították, a parancsnokság pedig Kecskemétre települt. Az osztrák államszerződésben a szovjetek vállalták, hogy legkésőbb 1955. december 31-ig távoznak Ausztriából. Az utánpótlás biztosítására Pataki István történész szerint elég lett volna néhány ezer fő, azonban ennél sokkal nagyobb létszámú katonaság állomásozott Magyarországon. A szovjet csapatok létszámáról 1957-ig a Szovjetunió nem adott hivatalos felvilágosítást a magyaroknak. 1949-ben, 1953-ban és 1955-ben folyamatosan növelték a csapatok számát. 1949-ben mintegy 11 000 fős gépkocsizó lövészhadosztály érkezett Romániából, s egy repülő és légvédelmi csapat Debrecenbe. 1949 - 1950-ben a szovjetek négy hadosztállyal kb. 80 városban állomásoztak. 1953-ban a repülőalakulatok számát növelték. A szovjet csapatok 1955-ben Ausztriából kivonultak, de Zsukov marsall parancsával ellentétben, amely a csapatok visszavonásának színhelyéül a Szovjetuniót jelölte meg, a szovjet egységeket Magyarország területén helyezték el.⁸⁸ 1955 szeptemberében így felállították a Különleges Hadtestet,⁸⁹ amelynek parancsnokságát Székesfehérvárra telepítették. Feladata az osztrák határ lezárása, védelme, valamint a szovjet csapatok kivonásának biztosítása volt. Parancsnoka Pjotr Nyikolajevics Lascsenko altábornagy lett, aki már 1956 júliusában parancsot kapott, hogy készítsen egy tervet arra az esetre, ha Magyarországon bármiféle rendzavarás lépne föl. Ez a terv a Hullám (*Volna*) fedőnevet kapta.⁹⁰ Önként adódik a kérdés, vajon a Szovjet Hadsereg 1956-ban a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek részeként vagy önálló nemzetként avatkozott be a magyar forradalomba? Mivel a Varsói Szerződés megalakulásának külső, nemzetközi indokai voltak, joggal mondhatjuk, hogy önálló nemzeti erőként lépett fel. Nagy Imre snagovi fogságában

⁸⁷ Halmosy II. 1985. 284.o.

⁸⁸ Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 42-43.o.

⁸⁹ Lásd a 10. számú mellékletet.

⁹⁰ Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerk.: Györkei Jenő és Horváth Miklós, H&T Kiadó, Budapest, 2001. 9.o.

úgy ítélte meg, hogy a „Varsói Szerződés nem más, mint a szovjet katonai diktatúra ráerőszakolása a részt vevő országokra. ...A Varsói Szerződés igazi értelme tehát az, hogy az egyes országokban elhelyezett szovjet csapatok segítségével olyan politikai, gazdasági és katonai helyzetet biztosítson, amely legjobban megfelel a szovjet hatalmi, katonai törekvéseknek. ... Amit a szovjet kormány és az SZKP politikai tanácsokkal, utasításokkal nem tud elérni, azt a Varsói Szerződés katonai eszközökkel volt hivatva biztosítani...”⁹¹

A szovjet csapatok karhatalmi célú bevetését, védekező tervek készítését sem a Varsói Szerződés, sem más, 1956-ig megkötött szerződés nem tette lehetővé. A Szovjetunió 1956. október 23-án, és október 31-én a Varsói Szerződésben megfogalmazott normák felrúgásával döntött a beavatkozásról, így azt a Varsói Szerződésben végrehajtott akcióként nem lehet elismerni.⁹² Egyetérttek Horváth Miklós történész véleményével, hiszen a Varsói Szerződés baráti államokat tömörített egy katonai tömbbe, szövetségesek pedig általában nem szoktak egymásra támadni. A Szovjetunió katonai beavatkozása 1956-ban mégis megtörtént. Akár a politika világában, akár az élet más területén vagyunk, ha egy feltételezhető szövetségbe tartozunk, az egymás elleni háború mindenképpen elítélendő. Hogy a magyar nép 1956-ban fellázadt a Varsói Szerződésen belüli domináns szerepben lévő Szovjetunió ellen, az egyáltalán nem meglepő. Ráadásul nem a magyarok voltak az elsők, akik véget akartak vetni a szovjet kizsákmányolásnak. A szovjet birodalom a korábbi esetekben mégsem vitt véghez olyan nagyfokú megtorlást, mint Magyarországon. Ennek okát kereshetjük abban, hogy a magyar forradalom egybeesett a nyugati világ szuezi akciójával, és abban is, hogy Magyarország a birodalom egyik legnyugatibb tagországa volt, Ausztria semlegessé válásával pedig tulajdonképpen az NDK-n és Csehszlovákián kívül nem volt más nyugati bátyja. A Szovjetunió 1956-os magatartása tehát nem volt megengedhető Magyarországgal szemben. De a Varsói Szerződés további két pontja is rámutat arra a világos tényre, hogy ez a nagy birodalom milyen könnyen megszegte korábban vállalt kötelezettségeit. 1956-ban nem békés eszközökkel oldotta meg a közte és a Magyarország között kirobbant vitát, pedig a Varsói Szerződés 1. cikkelye ezt előírja: „A Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának megfelelően nemzetközi kapcsolataikban tartózkodnak az erővel való fenyegetéstől, vagy annak alkalmazásától, és nemzetközi vitáikat békés eszközökkel oly módon oldják meg, hogy ne veszélyeztessék a nemzetközi békét és

⁹¹ Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerk.: Györkei Jenő és Horváth Miklós, H&T Kiadó, Budapest, 2001. 453.o.

⁹² Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 44.o.

biztonságot.”⁹³ Ezen kívül a Szovjetunió megszegte a Varsói Szerződés 8. cikkelyét is, amikor fegyveres közbelépésével beavatkozott Magyarország belügyeibe: „A Szerződő Felek kijelentik, hogy az egymás közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok továbbfejlesztése és erősítése érdekében a barátság és az együttműködés szellemében fognak eljárni, kölcsönösen tiszteletben tartván függetlenségüknek, állami szuverenitásuknak és az egymás belügyeibe való be nem avatkozásnak az elvét.”⁹⁴ A Varsói Szerződés a szovjet diplomáciának tett jó szolgálatot, s elsősorban nem a külső támadás elhárítását célozta, ahogyan azt az okmány megfogalmazza, hanem sokkal inkább a szocialista tömb egységének fenntartását és megmentését. Hogy a Szerződés inkább az utóbbi célt szolgálta, azt az 1956-os magyar forradalom leverése nagyon jól mutatja.⁹⁵

Az SZKP KB Elnöksége 1956. október 23-ai ülésén foglalkozott első ízben a Budapesten történt eseményekkel. Az ülésen tizenhárman vettek részt, s közülük Mikojan számított a magyar ügy szakértőjének, hiszen ő személyesen ismerte a magyar vezetőket, többször járt Budapesten. Az ülés vitáját ezen a napon Mikojan nyitotta meg. A felkelés leverésének szükségességét ő sem vonta kétségbe, de a „lengyel forгатókönyvet” javasolta, amikor többek között azt a kijelentést tette, hogy „Próbálkozzunk politikai lépésekkel, és csak azután vonultassuk be csapatainkat”. Erre a liberális álláspontra a keményvonalasok azonnali elutasítással válaszoltak. A döntő szó azonban Hruscsov kezében volt, aki nem vetette el teljesen Mikojan javaslatát, ám összhangba hozta saját elképzelésével. Beleegyezett, hogy támogassák Nagy Imrét, de egyelőre még ne miniszterelnökként, a politikai megoldás felügyeletére pedig két emberét küldte Budapestre: a liberális Mikojant és a keményvonalas Szuszlovot. A rövid ülés végeztével a Székesfehérváron állomásozó Különleges Hadtest megkapta a parancsot⁹⁶ Moszkvából Budapest elfoglalására.⁹⁷ Még ugyanezen a napon, este 20 órakor Gerő Ernő Moszkva segítségét kérte a rend helyreállításához.⁹⁸ Hruscsov ekkor közölte az első titkárral, hogy kérésüket teljesítik, amennyiben a magyar kormány ezt írásba foglalja. Az írásos kérés, amelyet Hruscsov minden valószínűség szerint azért erőltetett, hogy az „törvényes segélykérés”-ként tűnjön fel, nem született meg, Zsukov azonban megkapta a

⁹³ Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerk.: Györkei Jenő és Horváth Miklós, H&T Kiadó, Budapest, 2001. 284.o.

⁹⁴ Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerk.: Györkei Jenő és Horváth Miklós, H&T Kiadó, Budapest, 2001. 285.o.

⁹⁵ Világpolitikai Lexikon 1945-2005. Szerk.: Horváth Jenő, Osiris, Budapest, 2005. 625. o. És ugyancsak jó példa erre az 1968-as beavatkozás Csehszlovákiában.

⁹⁶ 1956. október 23. este 23 óra

⁹⁷ Döntés a Kremlben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 120-122.o.

⁹⁸ Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. 1956-os Intézet, Budapest, 2006. 325.o.

parancsot, hogy az Ungváron lévő szovjet katonai egységekkel foglalják el Budapestet.⁹⁹ A magyar felkeléssel ezután az SZKP KB Elnöksége érdemben csak október 28-tól kezdve foglalkozott megint. Mikojan és Zsukov beszámolóí alapján abban mindenki egyetértett, hogy a budapesti helyzet rendkívül aggasztó, mert olyan politikai fordulat van készülőben, amelyről Moszkvát nem tájékoztatták kellőképpen, vagyis ahogy Molotov mondta „velünk már nem törődnek”. Az Elnökségen belül két tábor alakult ki. A „keményvonalasok” közé tartozott Vorosilov, Molotov, Kaganovics és Bulganyin, akik a további katonai akciók indítása mellett álltak. Velük szemben, a „liberális” táborba tartoztak azok, akik elkerülhetőnek vélték a szovjet beavatkozás folytatását. Malenkov, Zsukov és Szaburov Mikojan mellett álltak, s lényegében maga a főtitkár, Hruscsov is közéjük sorolható. Az ülés ideje alatt érkezett meg Moszkvába Nagy Imre aznap kormánynyilatkozatának tervezete, amelyben szerepelt a szovjet csapatkivonás azonnali kérése Budapestről, s azt is felvetette, hogy később egész Magyarországról ki kellene vonni őket, s erről tárgyalásokat kell folytatni. Nagy Imre október 28-ai nyilatkozata nemcsak azért volt áttörés, mert átértékelte a helyzetet, s innentől kezdve forradalmi demokratikus megmozdulásként tekintett az októberi eseményekre, hanem azért is, mert ez újabb vitákat gerjesztett az SZKP tagjai között is.¹⁰⁰

A magyar forradalom célkitűzései a Kremlben nem azért keltettek félelmet, mert azokat jelentős tömegek fogalmazták meg, hanem azért, mert semmiképpen sem akarták, hogy egy újonnan hatalomra jutott kormány elpártoljon tőlük. Október 28-án, miután Hruscsov két lehetőséget is a tagok elé tárt, az Elnökség az ő javaslatára végül elfogadta, hogy támogatja Nagy Imre kormánynyilatkozatát. „Támogassuk-e a mostani kormányt, ha ilyen nyilatkozatot tesz? Támogassuk. Nincs más kiút.”, - hangzott Hruscsov utasítása. Ezzel a szovjet pártfőtitkár a „liberális” vonalhoz csatlakozott, azaz Nagy Imre mellé. Amit Moszkva ekkor elfogadott, az lényegében nem másról szólt, mint a budapesti harcok beszüntetéséről, a budapesti kivonulásról, s a legkompromittáltabb vezetők eltávolításáról.¹⁰¹

Október 30-án aztán a szovjet vezetésnek egyszerre kellett szembesülnie a magyar válság nemzetközi fogadtatásával, az új budapesti fejleményekkel (október 30. – a Köztársaság téri Pártház ostroma), és a szuezi háború kirobbanása okozta újabb nemzetközi krízissel. Hruscsov október 30-án délelőtt a kínai delegációval folytatott megbeszélést, miközben az Elnökség nélküle ülésezett. Miután az Elnökségen megszületett a határozat az „erősítés” kiküldéséről Budapestre, megérkezett Hruscsov is, aki közölte, „El kell fogadni a

⁹⁹ Döntés a Kremlben, 1956. 1996. 122-123.o.

¹⁰⁰ Döntés a Kremlben, 1956. 1996. 124-127.o.

¹⁰¹ Döntés a Kremlben, 1956. 1996. 127-130.o.

Nyilatkozatot a csapatoknak a népi demokratikus országokból való kivonásáról, (ezeket a kérdéseket meg kell vitatni a Varsói Szerződés ülészakán) azon országok véleményének figyelembevételével, amelyben csapataink ott tartózkodnak.” Ehhez még hozzátette, hogy a kínai delegációval egyetértve „a szocialista tábor országaival fenntartott kapcsolatokat a *pancsa szila*¹⁰²...elveire kell alapozni.” Hruscsov valószínűleg tájékoztatta a kínaiakat az október 28-án hozott döntésről, s amikor egyetértett velük a kapcsolatok fentebb leírt rendezési módjáról, az is ösztönözhetette, hogy a XX. kongresszuson éppen ő kötelezte el magát egy új, enyhébb iránynak, egy durva magyarországi beavatkozás pedig nemcsak a resztalinizációt vonná maga után, hanem az Elnökségben kiújuló vitákat is, amelyek a keményvonalas tábornak nyújtatnának lehetőséget érdekeik érvényesítésére. A kínai álláspont megismerése után a „liberálisok” a végsőig elmentek, hogy a magyar helyzetet beavatkozás nélkül oldják meg. Sepilov szovjet külügyminiszter kijelentette, hogy katonailag a „be nem avatkozás elvét valljuk.” Sepilovval egyet értett Zsukov is, aki úgy fogalmazott: „A csapatokat ki kell vonni Budapestről; ha szükséges, Magyarországról is. Számunkra ez katonapolitikai lecke.” Csatlakozott hozzájuk Furceva és Szaburov is. Utóbbi az elnökségi ülésen a legönkritikusabban szólalt fel, mondván „...Nem lehet a nép ellenére vezetni...A kapcsolatokat az egyenlőség alapján kell építeni.” Ezek után egyhangú döntés született egy általános politikai nyilatkozat kiadásáról, amelyet alapvetően három tényező motivált: az összeütközési kockázat csökkentése, a Sztálin halála óta formálódó új „arculat” megőrzése és a XX. kongresszus után kialakult nagyfokú „önkritikai hajlandóság” a szovjet vezetésben. A „liberálisok” úgy gondolták, ha a szovjet csapatok kivonulnak Magyarországról, attól a Varsói Szerződésnek még a tagja marad, a kommunisták pedig továbbra is főszerepet fognak játszani a magyar politikai életben.¹⁰³

A nemzetközi jog forrásai közé a nemzetközi szerződésen túl számos norma és alapelv tartozik. Ide sorolhatók az államok egyoldalú jognyilatkozatai is. Az egyoldalú állami nyilatkozatok egyoldalú önkötelezettséget rónak az államra. Tipikus példája ennek az elismerés vagy bizonyos magatartás megígérése, e szándék kinyilvánítása, amelynek jogi következménye az, hogy később a nyilatkozó állam nem „hátrálhat ki” vállalt kötelezettségei alól. Az állami ígéret mindig egy nyilvános szándékkifejezést jelent, melynek megfogalmazott célja, hogy a maga részére kötelezettségeket keletkeztet, a többi állam részére pedig jogokat biztosít. Ahhoz, hogy egyoldalú nyilatkozatról beszéljünk, szükséges,

¹⁰² A békés egymás mellett élés öt alapelve: nemzeti függetlenség, szuverenitás, egyenjogúság, területi sértetlenség, belügyekbe való be nem avatkozás. Ld. Halmosy, II. 1985.

¹⁰³ Döntés a Kremlben, 1956. 1996. 130-137.o.

hogy a nyilatkozat nyilvános legyen, pontosan meg legyenek nevezve a címzettek, a vállalt kötelezettségek és jogok.¹⁰⁴

A Szovjetunió hivatalos hírügynöksége, a TASZSZ 1956. október 30-án adta ki a szovjet kormány nyilatkozatát, amelyben a *pancsa szila* elveire hivatkozva írja, hogy „A szocialista nemzetek.... kölcsönös kapcsolataikat csakis a teljes egyenjogúságnak, a területi integritás tiszteletben tartásának, az állami függetlenségnek és szuverenitásnak, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásnak elveire építhetik.”¹⁰⁵ A nyilatkozat végén szólnak Magyarországról is: „...a szovjet kormány kész tárgyalásokba bocsátkozni a Magyar Népköztársaság kormányával és a Varsói Szerződésben részt vevő más államok kormányaival a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról.”¹⁰⁶ A nemzetközi jog szerint minden állam rendelkezik azzal a joggal, hogy engedélyt adjon külföldi csapatok számára, hogy azok országa területén tartózkodjanak. Amennyiben a kormányzat nem tekinthető reprezentatívnak – mert a polgárháború során a lázadók megerősödtek, s az ország jelentős részét ellenőrzésük alatt tartják – akkor a beavatkozás már sérti a nép önrendelkezési jogát. Gyakran előfordul azonban a kormány meghívására való hivatkozással megvalósított beavatkozás, amely valójában az adott ország politikai vezetésének leváltására irányul. Az ilyen visszaélések miatt egyre inkább teret nyer az a nézet, hogy még a kormány meghívására történő beavatkozást is jogellenesnek kell minősíteni. Ennek legnyilvánvalóbb példája a Szovjetunió 1956. évi magyarországi intervenciója.¹⁰⁷ A nyilatkozat végén a szovjet kormány ígéretet tesz arra, hogy csapatait kivonja Budapestről, nehogy az ott tartózkodásuk ürügyül szolgáljon a helyzet fokozódására, majd ugyancsak megígéri: „...a szovjet kormány kész tárgyalásokba bocsátkozni a Magyar Népköztársaság kormányával és a Varsói Szerződésben részt vevő más államok kormányaival a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról.”¹⁰⁸

Mint ismeretes, a szovjet kormány 1956. november 4-én mégiscsak beavatkozott a magyar forradalomba, s ezzel annak további sorsát is eldöntötte. Az október 30-án tett nyilatkozat ugyan nem bír olyan jogi jelentőséggel, mint más nemzetközi szerződések, de a nemzetközi jognak az államok által tett egyoldalú nyilatkozatok is jogforrásai. A szovjetek ezen nyilatkozata minden tekintetben megfelel a jogforrás kategóriának, hiszen világosan meg vannak nevezve a címzettek („a többi szocialista ország”), a szöveg nyilvános, a vállalt kötelezettségeket kimondják, a jogok biztosítására pedig ígéretet tesznek.

¹⁰⁴ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 58.o

¹⁰⁵ Döntés a Kremlben, 1956. 1996. 200.o.

¹⁰⁶ Döntés a Kremlben, 1956. 1996. 202.o.

¹⁰⁷ Nemzetközi jog. Szerk: Kardos Gábor – Lattman Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 283-284.o.

¹⁰⁸ Döntés a Kremlben, 1956. 1996. 202.o.

1956. október 31-én Hruscsov olyan kijelentést tett, amely szöges ellentétben állt az egy nappal korábban hozott döntéssel. „Felül kell vizsgálni az értékelést, a csapatokat ne vonjuk ki Magyarországról és Budapestről, kezdeményezően lépünk fel a rend helyreállítása érdekében Magyarországon.” Ezzel életbe lépett az október 28-ai forgatókönyv. Hruscsov több mindenre hivatkozott. A birodalmi presztízs érdekében a katonai kivonulás megmutatta volna a Szovjetunió katonai gyengeségét, ráadásul „...ez felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. Ezt gyengeségünknek fognák fel és támadásba lendülnének... Egyiptomon felül odaadnánk nekik Magyarországot is.” Fontosnak tartotta ugyanakkor a világhatalmi pozíciót, s nem utolsósorban a vezetés egységének megőrzését is. Malin feljegyzéseiből kiderül, hogy Hruscsov október 31-én az Elnökségi ülésre már egy kész intézkedéssorozattal érkezett, s az addigi gyakorlattól eltérően az előterjesztett intézkedést még szavazásra is bocsátották. Valamennyien, így Hruscsov, Bulganyin, Molotov, Kaganovics, Vorosilov, Szaburov és Zsukov is egyetértettek abban, hogy előző napi nyilatkozatban tett ígéretükkel ellentétben folytatják a beavatkozást. Mikojan, aki végig következetesen kitartott a be nem avatkozás mellett, most öngyilkossággal fenyegetőzött, de a következő napokban ő is beleegyezett az egyhangú döntésbe.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Döntés a Kremlben, 1956. 1996.140-144.o.

V. A történelmi felelősség és a sortüzek

Az első kiadványok a forradalom sortüzeiről már 1989-ben megjelentek, először Monosmagyaróvárról,¹¹⁰ majd Salgótarjánról. A sortüzek áldozatainak hozzátartozói egyre inkább követelték, hogy kutassák fel a felelősöket, s mondják ki, hogy a sortüzek bűncselekmények voltak. Az akkori hatóságok úgy vélték, a sortüzek felelősei a Btk.-ban szabályozott 15 éves elévülési idő miatt már nem üldözhetők, így a nyomozásokat rendre megtagadták. Ez azonban lehetővé tette, hogy a sortüzek kérdése a törvényhozás elé kerüljön. Az ebben az ügyben előterjesztett első, *Zétényi-Takács törvényjavaslat* azt szerette volna elérni, hogy az elévülési szabályok visszaható hatállyal megváltoztathatók legyenek. Az Országgyűlés elfogadta ezt a törvényjavaslatot, de az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította. A második törvényjavaslat elbukása után, amely *Zétényi-javaslat* néven vált ismertté, a felelősségre vonás alapjait a nemzetközi szerződések megsértése okán kívánták megteremteni. 1993-ban így megszületett *Az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokról* c. törvény. A törvény azt akarta elérni, hogy a forradalom alatt a lakosság ellen elkövetett bűncselekményeket ne köztörvényes büntettként kezeljék, ahogyan azt addig tették, hanem béke- és emberiség elleni, valamint háborús büntettként, azaz elévülhetetlen bűncselekményként üldözhetők legyenek. Ez az alkotmánybírósági döntés egyrészt kimondta, hogy a nemzetközi jog általános elveit és normáit a magyar büntetőjogban is érvényesíteni kell, másrészt ezzel a nemzetiszocialista és a kommunista diktatúra által elkövetett bűnöket egyaránt háború – és emberiségellenes büntetteknek minősítette. A közel egy évtizedes vita ezzel lezárult, s megszűnt az a kettős mérce is, amely a különböző diktatúrák ugyanolyan bűneit másként értékelte.¹¹¹

A Magyar Köztársaság Kormánya ezek után 1993. január 21-én kelt határozatával létrehozta a Kádár-rendszer éveiben elkövetett bűncselekmények feltárására a *Történelmi Tényfeltáró Bizottságot*. Magyarországon ekkor kezdtek foglalkozni első ízben a sortüzekkel intézményes keretek között.¹¹² A Bizottság kutatásai szerint 1956. október 23-a és október 29-e között hatvannál több sortűzre került sor Magyarországon. A sortűz fogalmának legfontosabb ismérveként a fegyveres-fegyvertelen szembenállás tényét rögzítették. Eszerint „Sortűznek tekintjük azt az eseményt, amikor felfegyverzett egyenruhás, reguláris alakulat

¹¹⁰ Hering-jelentés

¹¹¹ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk” – Tíz év után a sortüzekről. Kairosz, Budapest, 2003. 206-217.o.

¹¹² Sortüzek-1956. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság, 1993. 5.o.

vagy félreguláris csoportosulás tüzet ad le határozott céllal csoportosuló fegyvertelen tömegre, illetve fegyvertelen civil csoportokkal együtt lévő fegyvertelen egyenruhásokra.” Ilyen események nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is történtek.¹¹³ A sortűzek vizsgálatakor a következő rendező elveket vették figyelembe: a sortűzek ideje, végrehajtói, célja, volt-e áldozata vagy sem, a sortűz földrajzi helyszíne. A Bizottság elvégezte a sortűzek osztályozását is, mely során a következő típusokat állapítottak meg: harci cselekmények közötti sortűzek, objektumvédő és tömegoszlató sortűzek, megtorló sortűzek.¹¹⁴ A karhatalmi riadóterv fegyverhasználatra vonatkozó szabályzatának értelmében, lőfegyver használata megengedett, de csak bizonyos feltételekkel. Ha az oszlásra felszólító parancsot megtagadják, ebben az esetben a tömeg feje fölé kell lőni, ez a levegőbe lőtt sortűz. Ha ez eredménytelen, a tömeg lába elé lőhetnek, ezt nevezzük porzó sortűznek. Ha a tömeg még ezek után is támadólag lép fel, térdmagasságon alul lehet lőni, majd pedig a karhatalom köteles a sebesültekről gondoskodni.¹¹⁵ Az időbeliséget figyelembe véve a sortűzek három szakaszban zajlottak le: 1956. október 23.- november 3. között, 1956. november 4. és azt követő néhány napon, és 1956. november 10-től 1956. december 29-ig.¹¹⁶

A sortűzek vezénylői között többen szerepeltek. Az első sortűzet 1956. október 23-án délután Debrecenben adták le, amely sebesültekkel és halálos áldozatokkal is járt. Ez tipikus példa arra, hogy a központi budapesti kormányzat mellett működött a helyi hatalom is, amelyet a megyei párttitkárok vezettek, s akik rendelkeztek azzal a joggal, hogy tűzparancsot adjanak ki. A Katonai Bizottság¹¹⁷ kizárólag fegyveresen akarta letörni a forradalmat. Czinege Lajos és Hazai Jenő közreműködésével kidolgozták a katonai diktatúra¹¹⁸ tervzetét is. Ebben megnevezték a diktátorokat: Kecskeméten Gyurkó Lajost, Cegléden Csehi Tibort, Szegeden Halász Gyulát. A Katonai Bizottság tehát ugyanúgy a sortűzek vezénylőjének tekinthető,

¹¹³ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk” – Tíz év után a sortűzekről. Kairosz, Budapest, 2003. 133.o.

¹¹⁴ Sortűzek-1956. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság, 1993. 6.o.

¹¹⁵ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk” – Tíz év után a sortűzekről. Kairosz, Budapest, 2003, 38.o.

¹¹⁶ Sortűzek-1956. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság, 1993. 6.o.

¹¹⁷ Az MDP KV Katonai Bizottsága október 24-én alakult meg, s azt a feladatot kapta, hogy szervezze meg a fegyveres lázadás leverésének menetét. Törekvéseik a fejtelenség következtében rendre kudarcba fulladtak. Feladata volt: mérje fel a helyzetet, koncentrálja az erőket, szervezze meg a szovjetekkel való együttműködést, mozgósítson minden kommunistát az ellenforradalom elleni harcra, szigetelje el a fővárost a környező vidéki városoktól (vasúti forgalom leállítása), tüntetések megakadályozása. Ekkor még nem a megtorlás volt a cél, sokkal inkább a lecsendesítés.

¹¹⁸ Ennek lényege: katonai diktatúra kiépítése, Nagy Imre-kormány félreállítása, új kormány kinevezése, mindezek azért van szükség, hogy a párt vezető erejét biztosítsák.

mint a megyei párttitkárok, hiszen számos esetben adtak ki tűzparancsot. Mindezek mellett sortűzekre szovjetek is adtak ki parancsot. (pl. Budapest, Székesfehérvár, Örkény).¹¹⁹

Más volt a sortűzek célja október 23-a és 25-e között, mint október 26-a és 28-a között. Az első szakaszban főleg objektumvédő és tömegoszlató sortűzek voltak, a második szakaszban a cél inkább az elrettentés volt. Az első két nap sortűzei néhány kivételtől eltekintve nem jártak halálos áldozattal, míg a második szakaszban már megnőtt a halálos áldozatok száma. A harmadik időszakban, az október 28-ai politikai döntés után már csak két sortűz dördült el. Ahol a sortűzet ávosok vagy határőrök adták le, az mindig halálos áldozatokkal is járt, pl. Zalaegerszeg, Berzence, Mórahalom, Mosonmagyaróvár. Megkülönböztetünk egymástól határőrök, honvédek, ávosok és szovjet katonák által leadott sortűzeket.¹²⁰

Október 23-24-én a forradalom eseményei szinte kizárólag a fővárosra korlátozódtak, a vidék ez alatt figyelt és várt. Október 26-án aztán az egész országban forradalom melletti rokonszenvtüntetések indultak, de ezek hangulata hamar megváltozott: felszólaltak az ÁVH ellen, és sok helyen eltávolították a szovjet jelvényeket is. A fővárosban ekkor kezdődött a politikai vita, amelynek legfőbb szorgalmazója Nagy Imre volt, míg vidéken közben vészesen kiéleződött a helyzet. A halált okozó sortűzekben a vidéki balos pártfunkcionáriusok, az ÁVH alakulatai és a Katonai Bizottsághoz szorosan kötődő Gyurkó tábornok járt az élen. A megyei párttitkárok és a Katonai Bizottság között folyamatos volt a kapcsolattartás.¹²¹

¹¹⁹ Sortűzek-1956. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság, 1993. 9-10.o.

¹²⁰ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk” – Tíz év után a sortűzekről. Kairosz, Budapest, 2003. 134-136.o.

¹²¹ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk” – Tíz év után a sortűzekről. Kairosz, Budapest, 2003. 136-137.o.

Összegzés

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc a Szovjetunió által vezetett és ellenőrzött keleti blokkban zajlott le, a szovjet intervenciós csapatok és a magyar forradalmárok között, következésképpen minden olyan kérdést, amely a forradalom nemzetközi jogi vonatkozásaival kapcsolatban merül fel, mindenekelőtt ebben a kontextusban kell vizsgálni.

Minthogy a forradalmak általában a fennálló rendszer hibái, túlkapásai ellen alakulnak ki, a felelősség elsősorban azt a hatalmat terheli, amely képtelen az adott országban olyan életfeltételeket biztosítani, amelyek a társadalom számára, ha nem is a jólétet, de a biztonságot mindenképpen lehetővé teszik. A Sztálin nevével fémjelzett elnyomó rendszer paradox módon mindig is a biztonságra törekedett, ám a szocialista blokk társadalmának sohasem tudta azt garantálni, és saját népe sem mondhatta el magáról, hogy abban az eszményi társadalomban él, amelynek létrehozása érdekében a birodalom minden eszközt hajlandó volt felhasználni.

Az 1956-os magyar forradalmat számos megmozdulás megelőzte a szovjet blokkon belül, de ezek közül valódi jelentősége csak a poznańi felkelésnek volt, mert ez már komoly figyelmeztetés volt a szovjet vezetők részére. Ezekről a felkelésekről a magyar forradalmat az különböztette meg, hogy az utóbbiban a Szovjetunió, korábban adott szavát, s ezzel együtt számos nemzetközi egyezményt és a humanitárius jogot is megszegve, bevonult Magyarországra, s a jogos, magyar nemzeti demokratikus megmozdulást vérbe fojtotta. Éppen azért, mert az események így alakultak, a nemzetközi jog szempontjából elsősorban a Szovjetunió felelőssége vetődik fel.

A forradalmat követő súlyos megtorlások, amelyeket számos esetben törvényes ítélet nélkül hajtottak végre, önmagukban is elegendőek annak bizonyítására, hogy a Szovjetunió, s vele együtt az újonnan felálló magyar vezetés, soha nem látott mértékű pusztítást végzett a magyar társadalomban. A nemzetközi szerződések figyelmen kívül hagyása még inkább felveti a felelősség kérdését. A Szovjetunió olyan általános, szerződésekben lefektetett elveket szegett meg, mint a nemzeti szuverenitás, a függetlenség, az egyenjogúság, a belügyekbe való be nem avatkozás, holott fennállása idején éppen ezeket az elveket tűzte zászlajára, éppen ezek segítségével próbálta meg elhitetni a szocialista országokkal, hogy törvényesen jár el. Mindezeken túl megsértette a hatályos hadijogot, az erőszak és a háború tilalmának jogát, s nagyon nagy mértékben vétett az emberi jogok ellen is.

A Szovjet Birodalom fegyveres beavatkozásával mérhetetlen károkat okozott a magyar népnek. Nemcsak életek, de városok, műemlékek és a későbbi generációk is áldozatul estek ennek az intervenciónak. Budapest a beavatkozás után oly mértékben elpusztult, hogy terveket kellett készíteni az újjáépítéséhez. A Szovjet Hadsereg katonái nem kímélték a templomokat, a lakóházakat, a kórházakat, a kulturális intézményeket sem. A forradalomban szép számmal részt vett egyetemisták, értelmiségiek, munkások, politikusok közül sokan emigrációba kényszerültek, számuk mintegy 170 000-re tehető. Távozássukkal Magyarország olyan értékes embereit veszítette el, akikre az ország talpra állításában nagy szükség lett volna. Velük ellentétben az itthon maradtak a Kádár-kormány mindennemű megaláztatásának voltak kitéve évtizedeken keresztül, nem egy esetben pedig halál várt rájuk. A későbbi generációk, akik már a Kádár-korszakban szocializálódtak, úgy nőttek fel, hogy 1956 igazságáról, hőseiről, s leginkább eszméiről semmit sem hallottak. Az új hatalom ezt a társadalmat megfosztotta a gondolkodás képességétől, az alkotás örömétől, a szép és jó iránt érzéküktől, bizalmuktól, a kereszténységbe vetett hitüktől. Ezek a hiányosságok a mai magyar társadalomban is megmutatkoznak.

Az ókori Görögországban a jó polisz-polgárnak általános és szakmai műveltséggel is rendelkeznie kellett. Ezt nevezték *kalogáthiának*, azaz a szép és erkölcsi értelemben vett jó összekapcsolásának. A magyar forradalom vérbefojtása után hatalomra kerülők az erkölcsbe és az Istenbe vetett hitet teljesen mértékben aláásták, s minden módon megakadályozták, hogy az emberek e két elengedhetetlen bizonyosságra építsék fel az életüket, s adják tovább azt gyermekeiknek. A Szovjetunió legnagyobb felelősségét ebben látom, mert a pillanatnyi katonai vagy politikai cél elérése érdekében nem számoltak azzal, hogy lépéseiknek milyen hosszú távú következményeik lesznek egy társadalom egészére nézve. Ugyanilyen súlyuk van azoknak, a mára már bebizonyosodott tényeknek, amelyek a sortüzekről beszélnek. Az 1956-os forradalom és szabadságharcnak ez az egyik legneuralgikusabb pontja, s a Szovjetunió felelőssége ezek kapcsán azért is vetődik fel, mert a sortüzek vezénylői között ott találjuk a szovjet parancsnokokat is. A sortüzeket a legtöbb esetben szabálytalanul, csak a bosszú és a megfélemlítés által vezérelve hajtották végre. Ugyanakkor az 1956-os intervencióban való részvételükért több mint 10 ezer szovjet katonatiszt részesült valamilyen magas kitüntetésben.

A Szovjetunió felelősségén túl felvethető a Kádár-kormány, a nyugati államok, vagy egy-egy „segítő kezet nyújtó” szocialista állam felelőssége is. Hogy dolgozatomban mégis csak a Szovjetunió felelősségét emeltem ki, s támasztottam alá a nemzetközi szerződésekkel, annak oka abban rejlik, hogy a kelet-közép-európai térségben ez a nagy birodalom volt az

uralkodó, ez döntött életről és halálról, a szó legszorosabb értelmében, mindenki másnak a vétkeisége is tehát tőle indul ki.

A tények önmagukért beszélnek. Mindezekon sajnos még az sem enyhít, bár a gesztus mindenképpen értékelendő, hogy 1992. november 1-jei budapesti beszédében Oroszország elnöke, Borisz Jelcin bocsánatot kért a magyar néptől 1956-ért, mondván: "...1956 tragédiájáról beszélek, amely a szovjetrendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad örökké!...Ma meghajtjuk fejünket 1956 minden áldozata előtt."

Ha Albert Camus 1957-ben képes volt megérteni a magyar forradalmat, s a következőket mondani - „A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaráó nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia – s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben.”, - akkor a magyar történészek legnagyobb feladata, hogy ezt az alvadó emlékezetet ébren tartsuk.

Bibliográfia

Nemzetközi jogi szakkönyvek

1. KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog*. Osiris, Budapest, 2011.
2. NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Püski, Budapest, 2009.
3. *Nemzetközi jog*. Szerk.: KARDOS Gábor - LATTMANN Tamás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.
4. Dr. HERCZEG Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Forrásgyűjtemények, lexikonok

5. HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések I-II*. 1918-1945, 1945-1982, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966., 1985.
6. *Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. Dokumentumok*. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma, 1968.
7. *Nemzetközi jogi olvasókönyv: Dokumentumok, szemelvények*. Szerk.: Nagy Boldizsár, Jeney Péter, Osiris, Budapest, 2002.
8. *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok I*. Szerk.: Kende Tamás, Osiris, Budapest, 2000.
9. *Döntés a Kremlben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. 1956-os Intézet, Budapest, 1996.
10. *Politikai filozófiák enciklopédiája*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1995.
11. *Világpolitikai Lexikon 1945-2005*, Szerk.: Horváth Jenő, Osiris, Budapest, 2005.
12. *Biztonságpolitikai kézikönyv*, Szerk.: Deák Péter Osiris, Budapest, 2007.

Történeti szakmunkák

13. BÉKÉS Csaba: *Szuperhatalmi politika a hidegháborúban 1945-1962*, Magyar Tudomány, 2008. / 3. 294-295.
14. BÉKÉS Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. 1956-os Intézet, 2006.
15. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 2005.
16. ROMSICS Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány*. Osiris, Budapest, 2008.
17. JOHANCsik János: *Magyarország külpolitikája 1918-1999*. L'Harmattan, 2010.
18. KENDE Péter: *Eltékozolt forradalom*. ÚMK, Budapest, 2006.

19. KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: „Mától kezdve lövünk” – Tíz év után a sortüzekről. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.
20. *Sortüzek-1956*. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság, 1993.
21. HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
22. *Szovjet katonai intervenció, 1956*. Szerk.: GYÖRKEI Jenő és HORVÁTH Miklós, H&T Kiadó, Budapest, 2001.
23. FISCHER Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945-1989*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007.
24. SEBŐK János: *Az ítélet napja, Nürnberg, 1946*. Népszabadság könyvek, 2006.
25. CASTIGLIONE László: *Az ókor nagyjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
26. *The 1956 Hungarian Revolution. A history in documents*, edited by Csaba BÉKÉS, Malcolm BYRNE, János M. RAINER, Published in 2002 by Central European University Press, Printed in Hungary by Akadémiai nyomda, Martonvásár
27. Brian MACARTHUR: *A XX. század nagy beszédei*. Grafika Press Rt., 2006.
28. Hannah ARENDT: *A forradalom*. Európa, 1991.
29. *A kommunizmus fekete könyve. Bűntény, terror, megtorlás*. Szerkesztők: Stéphane COURTOIS, Nicolas WERTH, Jean-Louis PANNÉ, Karel BARTOSEK, Jean-Louis MARGOLIN, Andrzej PACZKOWSKI, Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2000.
30. Nikolaj HOVHANNISZJÁN: *Az örmény genocídium*. Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesülete, Budapest, 2007.

Mellékletek

Az első 8 melléklet olyan képeket tartalmaz, amelyek alátámasztják, hogy a Szovjet Hadsereg részt vett a sortüzekben, nem kímélte az egészségügyi és a kulturális épületeket, s nemcsak a felkelők ellen harcolt, hanem több olyan esetről is tudomásunk van, amikor megszegve azt a háborús szabályt, hogy az egészségügyi dolgozók személyei sérthetetlenek, ápolók és orvosok is a harc áldozataivá váltak. Forrás: internet.

A 9. sz. melléklet egy olyan térkép, amely a sortüzekről a korábbi kutatásokat is figyelembe véve készült. A kutatás a mai napig folyamatban van. A térkép a Magyarok Világszövetsége kiadása.

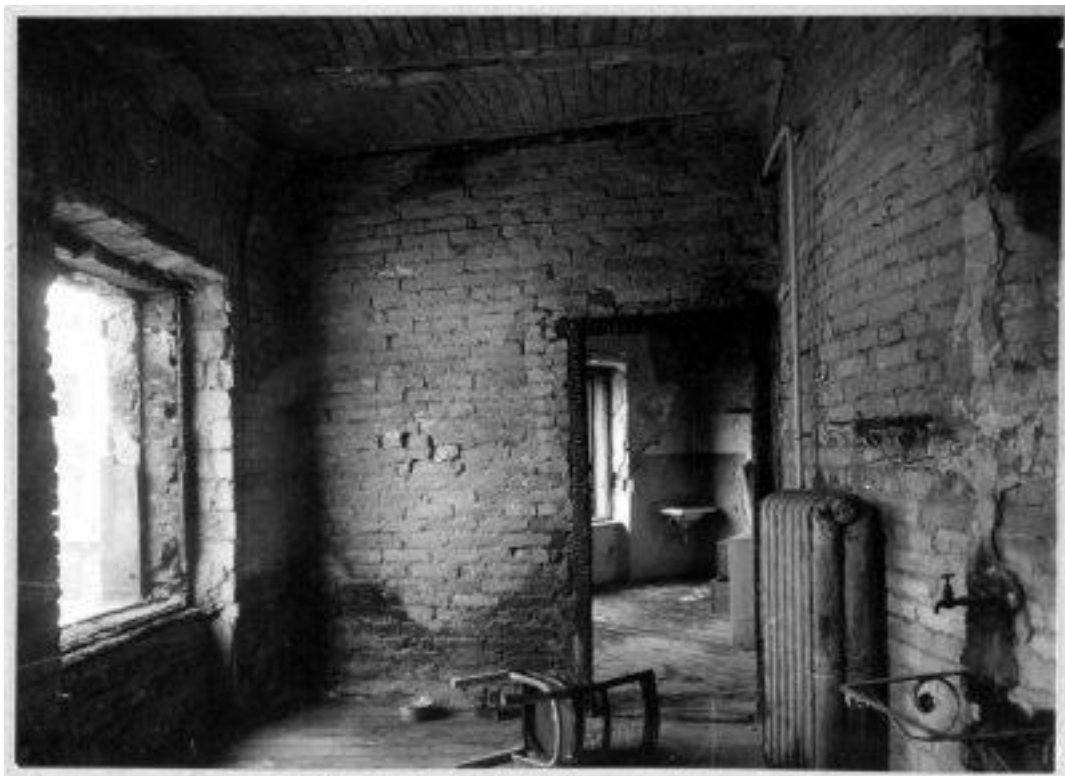
A 10. melléklet a szovjet csapatok elhelyezkedését jelzi 1956. október 23-a előtt. (Horváth Miklós: 1956 hadikronikája, 2003.)

A 11. sz. melléklet egy általam készített térkép, amely a szovjet csapatok fő mozgásirányait mutatja be a szabadságharc idején.

Képek és térképek jegyzéke

1. A Nemzeti Színház és egyik romos helyisége
2. Mosonmagyaróvári sortűz áldozatai, 1965. október 26.
3. A romos Örökimádás templom az Üllői úton és a Rókus kápolna a Rákóczi úton
4. Halott magyar ápolónővér a Rákóczi úton és halottak a Práter utcában
5. Koporsók az Új Köztemetőben és elesett ostromlók zászlókkal leborított holtteste a Köztársaság téren 1956. október 30-án
6. Romos Üllői úti klinika és a szétlőtt Magyar Rádió homlokzata
7. Sortűz előtt menekülők a Kossuth téren
8. Romos épületek a Móricz Zsigmond körtéren és a Markó utcán
9. Sortűzek Magyarországon – 1956 (Magyarok Világszövetsége, 2011.)
10. A szovjet csapatok elhelyezkedése 1956. október 23-a előtt (Horváth Miklós: 1956 hadikrónikája, 2003.)
11. Szovjet intervenció Magyarországon 1956-ban– szerkesztette Nagy Gyöngyi

1. A Nemzeti Színház és egyik romos helyisége

2. Mosonmagyaróvári sortűz áldozatai, 1965. október 26.

3. A romos Örökimádás templom az Üllői úton és a Rókus kápolna a Rákóczi úton

4. Halott magyar ápolónővér a Rákóczi úton és halottak a Práter utcában

5. Koporsók az Új Köztemetőben és elesett ostromlók zászlókkal leborított holtteste a Köztársaság téren 1956. október 30-án

6. Romos Üllői úti klinika és a szétlőtt Magyar Rádió homlokzata

7. Sortűz elől menekülők a Kossuth téren

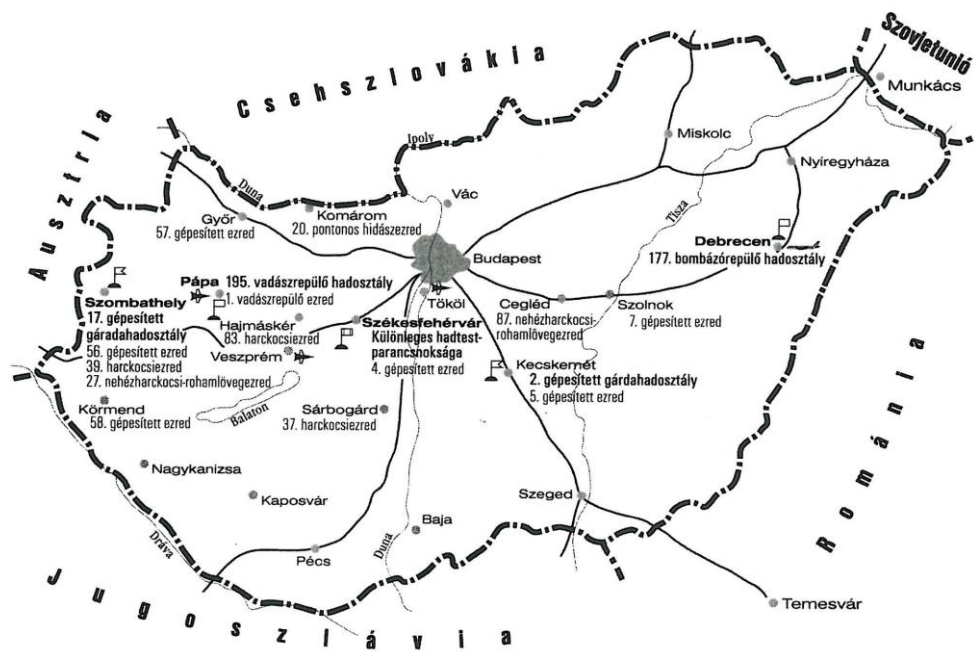
8. Romos épületek a Móricz Zsigmond körtéren és a Markó utcán

SORTÜZEK MAGYARORSZÁGON

1956

1. térkép. A szovjet csapatok diszlokációja 1956. október 23. előtt

SZOVJET INTERVENCIÓ MAGYARORSZÁGON 1956-1957

